

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2019, Cilt:7, Sayı:13, 7:1-33

Gönderim Tarihi: 22.03.2019

Kabul Tarihi: 07.05.2019

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.543386>

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN İLAHİYAT PROGRAMI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ: SDÜ İLAHİYAT ÖRNEĞİ

Saadettin ÖZDEMİR*

Öz

Türkiye’de yükseköğretim alanında eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmekte olan İlahiyat Fakülteleri, dinî alanda halkın beklenti, ihtiyaç ve taleplerini karşılayacak meslek elemanları yetiştirmektedir. Mezunları ağırlıklı olarak Milli Eğitim Bakanlığı’nda öğretmen ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nda ise birçok farklı alanda istihdam edilmektedirler. Bu araştırmada öğrenci görüşleri esas alınarak ilahiyat fakültelerinde olası program çeşitliliğinin Diyanet İşleri Başkanlığı istihdam alanlarında sunulan din hizmeti kalitesine yansımaları ele alınmıştır. Araştırmamıza göre; öğrenciler halen ilahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan tek programı istihdam alanları açısından genel olarak yetersiz bulmaktadırlar. Öğrencilere göre ilahiyat fakültelerinde uygulanacak olan program çeşitliliği hem fakültede daha donanımlı uzman kişilerin yetişmesini hem de Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet alanlarında verimliliği artıracaktır.

Anahtar kelimeler: İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Hizmetleri, Din Eğitimi, Vaizlik.

FACULTY OF THEOLOGY STUDENTS’ OPINIONS ABOUT THE FACULTY OF THEOLOGY PROGRAM: SAMPLE OF SDU FACULTY OF THEOLOGY

Abstract

Faculties of theology in Turkey have been carrying on education and training activities in higher education are training members of professions who meet expectations, needs and demands of the people in respect of religion as well. Graduates of this faculty are mainly employed as teachers for Ministry of Education, in PRA, they are employed in many different areas. This research covers the reflection of possible program varieties based on students’ opinions in theology faculties, to the quality of religion service in the areas of employment of PRA. According to the results of our research, the one program in faculties of the theology is still being considered insufficient by the students generally in terms of employment. According to students, the variety of program which will be applied in Faculty of theology will contribute both training more qualified specialists people and enable to increase the efficiency of service areas in PRA.

Keywords: Faculty of Theology, Presidency of Religious Affairs, Religion Services, Education of Religion, Chaplaincy.

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlköğretim DKAB Eğitimi Bölümü, saadettinozdemir07@gmail.com

ORCID ID 0000 0002 5714 9266

1. Giriş

Yükseköğretimde eğitim-öğretim kurumlarını birbirinden ayıran en temel özellik, yönelmiş oldukları ilgi alanları ve mezunların özelliklerine göre şekillenmesidir. Genel olarak ilgi alanlarına göre şekillenen fakülteler amaç, vizyon, müfredat programları, ders içerikleri ve mezunların istihdam alanlarıyla diğerlerinden ayrılmaktadırlar. Her ne kadar zaman zaman istihdam alanlarında çakışmalar olsa da hizmet alanının özelliğine göre ayrışmalar yaşanabilmektedir. Dinî ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi amacıyla faaliyet gösteren ilahiyat fakülteleri ise kuruluşundan bu yana çeşitli hizmet alanlarına kuruluş amacı çerçevesinde eleman yetiştirmeye çalışmaktadırlar.

Tevhid-i Tedrisat kanununun 4. maddesine göre ilk defa Darülfünun'da açılan ancak öğrencisi olmadan kapanan ilahiyat fakülteleri, 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıyla hizmet alanlarına eleman yetiştirme görevine fiilen başlamıştır. 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıyla akademik donanımlı bireyler yetiştirme düşüncesiyle başlayan süreç, 1958'de Yüksek İslam Enstitülerinin açılmaya başlamasıyla hem devam etmiş hem de yaygınlaşmıştır. 1972'de Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, 1989'da Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve 1993'de açılan ilahiyat fakülteleriyle sayı 22'ye ulaşmıştır. Bugün ise 90'ların üzerine çıkan sayısıyla yüksek din eğitimi alanında eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmekte ve istihdam alanlarına yönelik elemanlar yetiştirmektedir.¹

İlahiyat mezunları son yıllara kadar çoğunlukla MEB'de DKAB ve İHL Meslek dersleri öğretmeni, DİB'de ise müezzin, imam-hatip, vaiz ve Kur'an Kursu öğreticisi ve müftü olarak görev yapmaktaydılar. Ancak 2000'li yıllardan sonra DİB'de hastane, KYK, manevi danışmalık, cezaevleri, aile irşat ve rehberlik büroları, huzurevleri ve okul öncesi din eğitimi gibi yeni hizmet alanları açılmış ve bu alanlarda hizmet vermeye başlanmıştır. Yeni hizmet alanlarının ortaya çıkmasıyla yeni yöntem ve tekniklerin kullanılmak zorunda olunması beraberinde yeni sorunlar doğurmuştur. Buna binaen farklı hizmet alanlarının ortaya çıkmasıyla ilahiyat fakültelerinde verilmekte olan eğitim-öğretim programlarının da istihdam alanlarına göre güncellenmesi görüşü zaman zaman tartışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Bilginin doğru bir şekilde öğrenilmesi ve öğretilmesi her zaman önemlidir. Bazı bilgilerin öğrenilmesi ve öğretilmesi özel uzmanlığı gerektirebilir. Bilgi alanlarının kaynağına ulaşmak, alanla ilgili kavramları, ıstılahları, alanın kullandığı veya alanda kullanılan yöntem, teknik vs gibi diğer hususları bilmek bir uzmanlık

¹ Recai Doğan, "Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Fakülteleri/Dini Yükseköğretim: Tarihsel Gelişimi, Problemleri ve Geleceği", *Türkiye'de Dinler Tarihinin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, (edt. Ahmet Hikmet Eroğlu), Ankara: Berikan Yayınevi, ts., s. 231-250; Mustafa Öcal, "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1986), 111-113.

işidir. Bireyin kendi başına bütün bu bilinmeyen alanları keşfetmesi kolay değildir. İşte bu alanlardan birisi ilahiyat alanıdır. İlahiyat alanı bir bilim alanı olmasının yanında soyut bilgi ve kavramları içermesi nedeniyle oldukça farklı bir alandır. Bazı konular somut bilgiyle anlaşılabilir ve anlatılamaz. Özel eğitim ve uzmanlığı gerektiren yönleri vardır.

Toplumu din konusunda bilgilendirme, aydınlatma ve bu alanla ilgili ihtiyaçlarını karşılama görevi yasayla DİB'e verilmiştir. DİB kendisine verilen bu görevi yerine getirirken ilahiyat mezunlarını farklı birimlerinde istihdam etmektedir. İstihdam ettiği görevlilerin donanımı DİB'in hizmet alanlarında nitelik ve kalitenin artmasıyla ilintilidir. Söz konusu görevlilerdeki donanım ise lisans eğitimi esnasında verilecek olan eğitim yani müfredat ve içerikle ilgili bir durumdur.² Ancak tek bir programla birbirinden farklı ve birbirinden uzak alanlar (öğretmenlikten manevi danışmanlığa kadar) için eleman yetiştirilmesi, sonrasında da bu alanlarda nitelikli bir şekilde hizmet vermenin ne kadar mümkün olup olmadığı, tartışılması gereken bir husustur.

Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinde ilahiyat fakültelerinin amacı; "Yüksek diniyyât mütehasısları yetiştirmek" olarak belirtilmiştir. Bu fakültelerin açılmasındaki amaç hakkında hukukî anlamda bir ayrıntı veya başka bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak amaçla ilgili bilgileri genelde ilahiyat fakültelerinin WEB sayfalarını incelediğimizde bulabiliriz. Örnek olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin sayfasında ilahiyat fakültesinin amaçları şu şekilde özetlenmektedir: İlahiyat lisans ve lisansüstü eğitiminin niteliğini geliştirmek, sosyal sorumluluk projeleri ile topluma katkı sağlamak, nitelikli bilgi üretmek, fakültemiz ile din hizmeti sunan kamu kurum ve kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirerek sürdürmek, fakültemizin iç ve dış paydaş memnuniyetini artırmak, uluslararası tanınırlığı artırmak.³ Ancak burada şu hususu da ifade etmeden geçemeyeceğiz. İlahiyat fakültelerinin resmi WEB sayfalarında amaç olarak belirtilen hususların mevcut program ve ders içerikleriyle karşılanması, nitelikli hizmet sunulması güç bir durumdur. Zira İlahiyat Fakültesi mezunu bir birey DİB'de görev almakla birlikte DİB'in yeni hizmet alanları olan hastaneler, KYK'lar, okul öncesi din ve ahlak eğitimi, cezaevleri, sevgi evleri, huzurevleri gibi tanımadığı ve özelliklerini bilmediği bir alanda hizmet sunmaya başlamaktadır. Çünkü lisans eğitimleri esnasında bu kurumlarla ilgili herhangi bir eğitim alınmamaktadır. Dolayısıyla bu alanlarda görev alan kişi ilgili alanlarda bir taraftan hizmet sunmaya çalışırken diğer taraftan da alanı tanımaya, tecrübe kazanmaya çalışmaktadır. Ancak bu durum tayin, terfi, görev

² Nevzat Aşık, "İlahiyat Fakültelerinin Pratik Din Hizmetlerine Katkısı", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 3-4 Kasım 2007 içinde (edt. Mehmet Bulut), Ankara: DİB Yayınları, 2008, s. 457-475.

³ http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=12343 (erişim: 10.02.2019); Muhammet Şevki Aydın, "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 19-25.

değişikliği gibi farklı nedenlerle yarım kalmakta ve bir başka alanda aynı deneyimi kazanmak zorunda kalmaktadır. DİB’de görevler arasında geçişkenlikler olması bir görevde sürekli kalma durumunu ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla bu durumda kişisel tecrübe, meslekî birikim ve tecrübenin oluşma ortamı oluşmamaktadır. Her yeni göreve başlayan birey yeni tecrübeler kazanmak için alanı tanıma, alandaki bireylerin özelliklerini tanıma gibi sorunlarla karşılaşmakta ve aşmak için çaba sarf etmektedir. Bu durum hem zaman kaybıdır hem kaliteden yoksun bir hizmetin verilmesine neden olmaktadır.⁴ Sahada yapılan iş ve eylemlerin karşılığını bulması ilahiyat fakültelerinin alana uygun istihdam programlarını açmasıyla mümkün olacaktır.

3. Araştırmanın Amacı

Ülkemizde yüksek dinî eğitim veren kurumlar ilahiyat ve islamî ilimler fakülteleridir. Söz konusu fakülteler vermiş oldukları eğitimle bir yandan dini doğru öğrenen, anlayan, yorumlayan dinî alanda bilgili kişiler yetiştirirken diğer taraftan da farklı istihdam alanlarında görev alacak elemanları yetiştirmektedir. İlahiyat/islamî ilimler fakülteleri bu eğitimi verirken kuruluşundan bu yana aynı tip programda yapılan küçük değişikliklerle bu hizmeti vermeyi sürdürmüşlerdir. Aynı şekilde 1958’de açılan Yüksek İslam Enstitüleri 1982’de ilahiyat fakültesine dönüşünceye kadar benzer bir eğitim programı uygulamıştır. İlahiyat Meslek Yüksek Okulları ise sadece DİB’de görev yapmakta olan görevlilerin devam ettiği bir yüksekokul olarak 1988-1998 yılları arasında eğitim öğretim faaliyetleriyle yükseköğretim alanına katkı yapmıştır.⁵ 1998’de ilahiyat bünyesinde açılan daha sonra Eğitim Fakültelerine aktarılan bilhale tekrar ilahiyat fakültelerine geri aktarılan İlköğretim DKAB eğitimi bölümlerine ise 2014-2015 eğitim öğretim yılından itibaren öğrenci alımı durdurulmuştur. Bazı ilahiyat fakültelerinde Dünya Dinleri, Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları ve Uluslararası İlahiyat programları gibi programlar uygulansa da çok uzun ömürlü olmamıştır. Böylece yükseköğretim kurumu olarak başlangıçta olduğu gibi dinî alanda eğitim öğretim verme görevi sadece ve tek programla ilahiyat/islamî ilimler fakültelerince yürütülmektedir.⁶ İlahiyat ve islamî ilimler fakülteleri arasında her ne kadar bir isim farklılığı olsa da uygulanan lisans programlarında, eğitim-

⁴ Ayşe Zişan Furat, “Nitelikli Din Görevlisi Yetiştirmede İlahiyat Fakültelerinde Sürdürülen Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Yeterliliği”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 12/1 (2012), 107-109.

⁵ Halit Ev, “Yükseköğretimde Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, (edt. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş), İstanbul: Ensar Yayınları, 2015, s. 285; İbrahim Kafi Dönmez, “Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Yüksek Öğretim Programlarının Önemi ve İlahiyat Meslek Yüksek Okulları Hakkında Bir Değerlendirme”, *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 1-5 Kasım 1993 içinde, Ankara: DİB Yayınları, 1995, II, s. 68-72.

⁶ Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018, s. 400-408; Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, “Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi”, *Din Eğitimi*, (edt. Recai Doğan-Remziye Ege), Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 215-230; Halit Ev, “Yükseköğretimde Din Eğitimi”, s. 268-301; Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları 2001, s. 34-46.

öğretim faaliyetleri açısından önemli bir farklılık bulunmamaktadır. İstihdam alanları açısından ise her iki fakülte mezunları da aynı alanlarda istihdam edilmektedirler.

İlahiyat/islamî ilimler fakülteleri tek tip eğitim programıyla birçok alana hizmet vermeye çalışmaktadır.⁷ Bu hizmet alanları birbirinden tamamen farklıdır. Bu alanlar iki ana kategoride toplanmakla birlikte birbirinden çok farklıdır. MEB'de ilkokul, ortaokul, lise DKAB öğretmenliği, imam hatip meslek dersleri öğretmenliği şeklinde, DİB'de ise imam-hatiplik, vaizlik, Kuran kursu öğreticiliği, cezaevi vaizliği, hastane manevi destek hizmetleri, huzurevi vaizliği, sevgi evleri, KYK değerler eğitimi, aile irşat ve rehberlik hizmetleri gibi birçok farklı alanda hizmet verilmektedir.⁸

İlahiyat fakülteleri mezunları tek programla birçok istihdam alanında görev alma gibi bir durumla karşı karşıyadırlar. Bu durum zaman zaman hizmet kalitesinin sorgulanmasına ve nitelikli hizmet verilemeyişi gibi tartışmalara neden olmaktadır.⁹ Öyleyse ilahiyat fakültesi mezunlarının bir taraftan dinî bilgi açısından donanımlı bir şekilde yetiştirilmeleri hedeflenirken diğer taraftan da istihdam alanları dikkate alınarak eğitim-öğretim verilmelidir. Bu da ilahiyat/islamî ilimler fakülte programlarının, istihdam alanları göz önünde bulundurularak düzenlenmesi, farklı istihdam alanları ve alanın özelliği esas alınarak program güncellemesi yapılmasıyla mümkün olabilir.¹⁰

Bu araştırmada ilahiyat fakülteleri müfredat programı istihdam alanları açısından öğrenci görüşlerine göre değerlendirilecektir. İlahiyat fakültesi

⁷ [http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=429;\(erişim:10.02.2019\).](http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=429;(erişim:10.02.2019).)
[https://ilahiyat.marmara.edu.tr/ogrenci/ders-programlari-icerikleri/#hazirlik;\(erişim:10.02.2019\),](https://ilahiyat.marmara.edu.tr/ogrenci/ders-programlari-icerikleri/#hazirlik;(erişim:10.02.2019),) [http://ilahiyat.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/72/files/ders-plani-bologna-2012-10102017.pdf.\(erişim:10.02.2019\).](http://ilahiyat.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/72/files/ders-plani-bologna-2012-10102017.pdf.(erişim:10.02.2019).)

⁸ DİB'in konuyla ilgili yürütmekte olduğu hizmetlerle ilgili bkz: [https://din Hizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/46/47/48/49/\(erişim:10.02.2019\);](https://din Hizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/46/47/48/49/(erişim:10.02.2019);) Saadettin Özdemir, "Huzurevlerinde Din Eğitimi Hizmetlerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB Yayınları 2009, II, s. 363-364; Serpil Başar, "Hastanelerde Din Hizmetleri Modeli", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB Yayınları 2009, II, s. 388, 389.

⁹ İbrahim Turan, "Türkiye'de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı Program İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37/2 (2017), 74-76; Raşit Küçük, "İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler ve Teklifler", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB Yayınları 2009, II, s. 904-907.

¹⁰ İlahiyat fakültelerini istihdam alanlarına göre yapılandırılmasıyla ilgili bkz. Cemal Tosun-Recai Doğan, "İlahiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması Problemi", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 487-505; Ahmet Koç, "İlahiyat Lisans Programı ve Mezunların İstihdam Sorunları Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 537-558; Nurullah Altaş, "Türkiye'de Din Öğretiminde Öğretmen Yetiştirme Sorunu ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümleri", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB Yayınları 2009, II, s. 918, 919.

öğrencilerinin mezuniyet sonrası muhtemel istihdam alanlarından biri DİB'dir. Çalışma ilahiyat fakültesi lisans programının DİB hizmet alanları açısından yeterli olup-olmaması durumu öğrenci görüşlerine göre tespit edilmeye çalışılacaktır. Konunun bilimsel açıdan ortaya konulması ve ilahiyat eğitime nitelik kazandırma adına neler yapılabileceğiyle ilgili önerileri sunabilmede aşağıdaki sorular araştırmanın temel hareket noktalarından biri olmuştur.

1. İlahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan müfredat programını, mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılan sorunlar açısından (ilahiyat lisans eğitimini) nasıl buluyorsunuz?
2. DİB'in hizmet alanlarını dikkate alarak ilahiyat fakültelerinde farklı müfredat programlarının olmasını nasıl karşılırsınız?
3. Size göre ilahiyat fakültelerinde farklı müfredat programlarının olması, eğitim-öğretim kalitesini etkiler mi?
4. Size göre ilahiyat fakültelerinde (DKAB öğretmenliği, İHL meslek dersleri ögr, imamlık, vaizlik, hastane manevi destek, cezaevi vaizliği, aile irşat ve okul öncesi) hangi müfredat programları olmalıdır?
5. İlahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan müfredat programındaki ders içeriklerini mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılan sorunlar açısından (ilahiyat program içeriği) nasıl buluyorsunuz?
6. Gelecekte ilahiyat alanıyla ilgili hangi hizmet biriminde (DKAB öğretmenliği, İHL meslek dersleri ögr, imamlık, vaizlik, hastane manevi destek, cezaevi vaizliği, aile irşat ve okul öncesi) çalışmayı düşünüyorsunuz.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada ilahiyat fakültesi öğrencilerinin DİB hizmet alanları açısından ilahiyat lisans programları hakkındaki görüş ve düşüncelerinin derinlemesine bir bakış açısıyla ortaya konulması amaçlandığı için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada nitel veriler yanında nicel verilerden de yararlanılmıştır. Böylelikle her iki yolla elde edilen veriler birleştirilerek araştırma sorularına cevap bulunmaya çalışılması sebebiyle bir yöntem çeşitlemesine gidilmiştir. Bu yolla yöntemlerin zayıf yönlerinin dezavantajları giderilerek daha sağlıklı bir zeminde ve sağlıklı sonuçlara ulaşılması amaçlanmıştır. İzlenen yöntemle varılan sonuçların genelleştirilmesi ve alana daha önemli katkılarının olması hedeflenmiştir.¹¹

Araştırmada ilahiyat/islamî ilimler fakültelerinde farklı alanlar yanında DİB hizmet alanlarına hazırlanan öğrencilerden öğrenim gördükleri ve artık son aşamaya

¹¹ Şefika Mertkan, *Karma Araştırma Tasarımı*, Ankara: Pegem Akademi, 2015, s. 24, 25; Fatma Çapcıoğlu-Öznur Kalkan Açıköz, "Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri", *Bilimsel Araştırma Süreçleri*, (edt. Özcan Güngör), Ankara: Grafiker Yayınları, 2018, s. 209-213; Matthew B. Miles- A. Michael Huberman, *Nitel Veri Analizi*, (çev. Sadegül Akbaba Altun-Ali Ersoy), Ankara: Pegem Akademi, 2016, s. 245-261.

geldikleri programla istihdam alanlarına ne kadar hazır olup-olmadıklarıyla ilgili veriler toplanmıştır.

4.1. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

4.2. Çalışma Grubu

Araştırma 2017-2018 eğitim-öğretim Bahar yarıyılında SDÜ İlahiyat Fakültesi son sınıfta öğrenim görmekte olan mezun adaylarına uygulanmıştır. Elde edilen formlardan hatalı, boş ve geçersiz sayılan formlar araştırmaya dâhil edilmemiştir. Değerlendirmeye aldığımız diğer formlar cinsiyet değişkeni açısından yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tablo1. Öğrencilerinin cinsiyete göre dağılımları

	N	%
Kız öğrenciler	206	67,3
Erkek öğrenciler	100	32,7
Toplam	306	100

Araştırmaya katılarak cevap veren ilahiyat fakültesi öğrencilerinin cinsiyet dağılımında kızlar %67.3'ünü erkekler ise %32.7'sini oluşturmaktadır. Bu durum mevcut öğrenci dağılımını da yansıtmaktadır. Çünkü ilahiyat fakültesi öğrencilerinin cinsiyet dağılımı ortalama %60 kızlar, %40 ise erkeklerdir. 2015 yılından itibaren YÖK atlas verileri bu durumu teyit etmektedir.¹²

4.3. Veri Toplama Aracı

Çalışma SDÜ İlahiyat Fakültesi'nde 2017-2018 eğitim-öğretim bahar yarıyılında son sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilere, fakülte müfredat programıyla ilgili uygulanan anket formları ve yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak elde edilen verilerle sınırlıdır.

Araştırmada yer alan sorularla ilgili olarak alan eğitimcisi olarak kabul edilen din eğitimcileri ve DİB'de yönetici konumunda ve farklı pozisyonlarda görev yapmakta olan personelin görüşleri alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda sorularda gerekli düzenlemeler yapılmış ve sorulara son şekli verilmiştir. Son şekli verilen anket formları bizzat araştırmacı tarafından son sınıf öğrencilerine uygulanarak ham veriler elde edilmiştir. Ham veriler daha sonra anket soruları veya yarı yapılandırılmış sorular haline dönüştürülerek uygulanmıştır.

4.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmanın verileri anket ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formlarıyla elde edilmiştir. Formlardaki sorulara verilen cevaplardan elde edilen nicel veriler betimsel istatistik kullanılarak çözümlenmiştir. Yarı

¹² <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=109211006> (erişim: 06.05.2019)

yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen nitel veriler ise betimsel analiz ve içerik analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir.¹³

Araştırmanın güvenilirliği ve verilerin sağlıklı olması için elde edilen veriler kendi içinde kümelendirilmiştir. Böylece dağınık şekilde toplanan verilerin daha sağlıklı yorumlanma ve değerlendirme imkânı doğmuştur. Nitel veriler yorumlanırken her bir katılımcı öğrenci için (Ö5 benzeri) bir kod verilmiştir. Öğrencilerden nitel yöntemle elde edilen cevaplar, soruları değerlendirirken ifadeler üzerinde değişiklik yapılmadan kendi cümleleriyle verilmeye çalışılmıştır.

5. Bulgular ve Yorumlar

5.1. Mezuniyet Sonrası İstihdam Alanları Açısından İlahiyat Fakültelerinde Uygulanmakta Olan Programlar

Tablo 2. Öğrencilerin İlahiyat Fakültelerinde Uygulanmakta Olan Programı Mezuniyet Sonrası İstihdam Alanlarında Karşılaşılan Sorunları Çözmede Yeterli/Yetersiz Bulmalarıyla İlgili Görüşleri.

	Kız	%	Erkek	%	Toplam	%
Yeterli buluyorum	56	27,2	34	34	90	29,4
Yetersiz buluyorum	146	70,9	65	65	211	69,0
Boş	4	1,9	1	1	5	1,6
Toplam	206		100		306	

Tablo 2 incelendiğinde kız öğrencilerden %27.2'si ilahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan lisans programını mezuniyet sonrası istihdam alanları açısından yeterli bulurken %70.9'u ise yetersiz bulmaktadırlar. Erkek öğrenciler ise %34 oranında yeterli bulurken %65 oranında yetersiz bulmaktadırlar. Toplamda ise öğrencilerin %29.4'ü yeterli bulduklarını ifade ederlerken, %69'u ise uygulanan programı yetersiz bulmaktadırlar.

Öğrenciler ilahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan programı genel olarak istihdam alanlarına yönelik uygulama azlığı ve derslerin daha çok teorik olması nedeniyle yetersiz bulmaktadırlar. Derslerin ezbere dayalı olması, etkili konuşma ve hitabet konusunda yetersizlikler, derslerin klasik olarak işlenmesi ve güncel yorumlara yer verilmemesi¹⁴ hem araştırmamıza katılan öğrenciler hem de daha önce yapılmış olan araştırmalarla benzer sonuçları olduğunu göstermektedir. Konuyla

¹³ Matthew-Huberman, *Nitel Veri Analizi*, s. 245-287.

¹⁴ Saadettin Özdemir, "Yüksek Din Eğitiminin Geleceği ve İstihdam Alanlarına Yönelik Program Önerileri", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1 (2013), 243-245; Ejder Okumuş, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri (Dicle Üniversitesi Örneği)", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5/13 (2007), 91.

ilgili olarak ilahiyat fakültesi öğrencileri lisans eğitimleri esnasında almış oldukları eğitimin istihdam alanları açısından yetersiz olduğunu şu şekilde açıklamışlardır:

“İlahiyat eğitimi yetersiz, çünkü “Uygulama programı daha işlevsel olabilir. Bilgi+pratik olabilir.”(Ö5) “Bazı derslerin eğitiminde pratik olmadığı için yetersiz kalıyor.”(Ö10) “Ezbere dayalı bir eğitim sistemi var. Öğrencilerin kendilerine güvenleri ve hitabet geliştirici dersler olması gerektiğini düşünüyorum. Uygulama dersleri eklenmelidir.”(Ö38) “Teorik öğreniyoruz. Pratik yapmıyoruz, gelişmemize katkısı olmuyor.”(Ö47) “Uygulamayla ilgili stajlar tüm sınıflara yayılırsa daha yararlı olur.”(Ö56) “Dersler hep aynı şekilde işleniyor. Pratik boyuta önem verilip öğrencinin derse katılımı artırılabilir.”(Ö61) “Derslerde pratik boyuta çok fazla yer verilmiyor. Daha çok teorik boyutta dersler var.”(Ö62) “İlahiyat eğitimi sadece teorik derslerden ibaret derslerin çeşitleri az ve öğrendiğimiz dersler de çok yüzeysel kalmaktadır”. (Ö178) “Verilen eğitim öğretimin yetersiz olduğunu düşünüyorum. Tamamen ezbere dayalı bir sistem bugün ezberlediğimizi yarın unutuyoruz. Yorum gücüm neredeyse yok denecek kadar az.”(Ö146) Teoride kalıp konular pratik ve güncel olarak ele alınmıyor.”(Ö303) “İstihdam alanlarında öğrenci teorik alandan pratik alana geçişte zorlanıyor ve bilgileri yetersiz kalıyor.”(Ö182)

Öğrencilerin ilgili soruya vermiş oldukları cevaplarda ifade ettikleri hususları ilahiyat lisans programı incelendiğinde görmek mümkündür. İlahiyat lisans programında sadece “Hitabet ve Mesleki Uygulama” adında 2 saat uygulaması olan bir ders vardır. Onun dışında tüm dersler teorik olarak işlenmektedir.¹⁵ Bunun yanında DİB uygulama alanların için olmamakla birlikte Pedagojik Formasyon derslerinde “Öğretmenlik Uygulaması”nda uygulamaya yer verilmektedir. Söz konusu dersler öğretmenlik alanına yönelik işlendiği ve ele alındığı için DİB hizmet alanlarında çalışmak isteyen öğrencileri alana hazırlamamaktadır.¹⁶

Öğrenciler ilahiyat/islamî ilimler fakültesi programlarının ilgi alanlarına göre düzenlenmediği kanaatindedirler. İlahiyat fakültesi tercih edilirken öğrencilerin mezuniyet sonrası hangi alanda çalışacağı hususu tamamen bir muammadır. Meslek tercihi mezuniyet sonrasına kalmaktadır. Öğrenciden birbirinden çok farklı alanlardan birisini seçmesi beklenmektedir. Meslekî tercih yapılması ve tercih edilen o meslek dalında başarılı olunabilmesi için o mesleğe ilgi duyulması ve eğitimin alana

¹⁵ İlahiyat fakültesi programlarıyla ilgili yıllar içinde pek çok şey söylenmiştir. Konuyla ilgili ilk kapsamlı tartışmalar Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin düzenlediği “Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu” 21-23 Ekim 1987, Samsun 1988’de yapılmış ve daha sonra pek çok araştırma ve bilimsel etkinlik yapılmasına rağmen konuyla ilgili sorunların 2019’a gelindiğinde halen devam ettiği görülmektedir. Bu durumun bilimsel araştırma ve verilere itibar etmek yerine geleneği muhafaza etmekten kaynaklandığı kanaatindediriz. Uygulama derslerinin önemiyle ilgili bkznz: Mualla Selçuk, “Dini Hitabet” Uygulamalarımız”, *İslami Araştırmalar*, 5/3 (1991), 165-174.

¹⁶ <http://ilahiyat.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/72/files/ders-plani-bologna-2012-10102017.pdf> (erişim: 10.02.2019); Fahri Kayadibi, “İlahiyat Fakültelerinde Kalite ve Verimlilik”, *Din Eğitiminde Kalite*, (edt. Fahri Kayadibi), İstanbul: DEM Yayınları, 2014, s. 29-32.

yönelik alınması önemli hususlardan birisidir.¹⁷ Çünkü bireyin sevmediği, istemediği bir meslekte sadece ekonomik nedenlerle o mesleği devam ettirmesi meslekî başarıyı da olumsuz yönde etkileyecektir.¹⁸ Dolayısıyla ilgi alanlarına göre tercih yapılmaması durumunda meslekî başarı ve motivasyonları bundan doğrudan etkilenecektir. Öğrenciler de bu durumun farkındadırlar ve ilgi duydukları meslekî çalışma alanları olması durumunda derslere karşı daha istekli olacaklardır. Derse olan istek, öğrenmenin daha hızlı ve kolay gerçekleşmesini sağlayacaktır.¹⁹ Öğrenmenin gerçekleşmesi ise ilgili alanda donanımlı bireylerin artmasını ve hizmet alanlarında görev yapan açısından başarıyı, hizmet alanı açısından ise kaliteli hizmet almayı ve memnuniyeti beraberinde getirecektir.²⁰ Öğrencilerin konuyla ilgili şu görüşlerine yer verelim:

“İlahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan programı ilgi alanları açısından yetersiz buluyorum. Çünkü “Okulda aldığımız eğitimin bizi hayatın her alanına yönlendirmesi gerekir. Kimin hangi alanda ilgi ve yeteneği varsa o alanda yetişmeli ve insanlara destek olmalıdır.”(Ö13), “İlahiyat dersleri ve programların yoğunluğu ve bunların zamana payı bakımından eksik kaldığını düşünüyorum. İlahiyat yol gösterici rolü oynamıştır. Donanım noktasında eksiklikler olduğunu düşünüyorum.”(Ö69) “Eğitim siteminde yanlışların olduğunu düşünüyorum. İlahiyat eğitim sistemi sürekli bilgi yükleme olduğu için mezun olduktan sonra öğrencilerin yeterli donanıma sahip olamadıklarını düşünüyorum. Çok bilgiden ziyade “az bilgi, çok iş” anlayışı olsa daha iyi olacağını düşünüyorum.”(Ö124)

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin bu sorumuza vermiş oldukları cevapta üzerinde durdukları bir başka husus ise mezuniyet sonrası karşılaşılan problemleri çözme açısından ilahiyat fakültelerinde ihtisaslaşmanın olmasının gerekliliği yönündedir. İhtisaslaşmanın mezuniyet sonrası istihdam alanlarındaki sorunları çözmeye daha kolaylık sağlayacağı, bireyi meslekî açıdan daha iyi geliştireceği, eğitimin daha verimli ve kalıcı olacağı şeklindedir. Öğrenciler mezuniyet sonrası istihdam alanlarındaki sorunları çözmeye mevcut programı yetersiz bulmakta ve

¹⁷ Türkan Sarıkaya-Leyla Khorshid, “Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7/2 (2009), 394-395.

¹⁸ Ali Baltacı, “Din Görevlilerinin İş Doyumu, İş Stresi, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler: Çok Örneklemli Bir Çalışma”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22/3 (2018), 15, 31.

¹⁹ Leyla Aydemir, “Üniversite Öğrencilerini Meslek Tercihini Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir İnceleme”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/5 (2018), 714; Mehmet Ali Çakır, “Mesleki Karar Envanterinin Geliştirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, , 37/2 (2004), 2-4.

²⁰ M. Zeki Aydın, “Verimli ve Kaliteli Din Hizmeti Nasıl Olmalıdır?”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 3-4 Kasım 2007 içinde (edt. Mehmet Bulut), Ankara: DİB Yayınları, 2008, I, s. 28-33; Hasan Kayıklık, “Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum –Adana Örneği-”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* 3-4 Kasım 2007 içinde (edt. Mehmet Bulut), Ankara: DİB Yayınları, 2008, I, s. 44-46.

hizmet alanlarına yönelik ihtisas alanlarının oluşturulması gerektiğini düşünmektedirler.²¹ Konuyla ilgili öğrenci görüşleri şu şekildedir:

İlahiyatlarda uygulanmakta olan programı yetersiz buluyorum. Çünkü

“Fakültede aldığımız derslerde alanlaşma olmadığı için çalışma alanlarında her birinde ihtisaslaşmanın eğitimin kalıcı ve verimli olması açısından faydalı olacağı kanısındayım.”(Ö60) “Eğitim-öğretim hayatının sıkıştırılmış olduğunu düşünüyorum bu da öğrenme verimini düşürüyor. Daha nitelikli olmak için meslek açısından kendini geliştirme hususu yetersiz kalıyor.”(Ö141) “Sadece fakültede verilen eğitim kişisel meslekî gelişim alanına dair yetersizdir. İhtisaslaşma açısından yetersiz.” (Ö62)

Öğrenciler, ihtisas alanı olarak gördükleri DİB ve MEB alanlarına yönelik de programlara yer verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Öğrenciler ilahiyat lisans programının MEB ve DİB’e yönelik olması gerektiğini²² şöyle ifade etmektedirler:

“İlahiyat lisans programını yetersiz buluyorum. Çünkü “Liselerde DKAB dersleri çok dara kalıyor. Konuların öğrencilerin gelişimine katkısı açısından (İlahiyat fakültelerinde farklı programların olması) etkili olacaktır.”(Ö45) “Halkın sorduğu sorulara cevap verecek nitelikte bilgi donanımına sahip olmuyoruz. DİB’e yönelik programlar yapılabilir.”(Ö65) “DİB ve MEB’deki alanlara göre eğitim kapasitesi artırılmalıdır.”(Ö81)

Üniversiteler bir taraftan akademik alanda faaliyetlerine devam ederlerken diğer taraftan toplumun ihtiyaç ve beklentilerini de karşılamak için meslek dallarına yönelik bireyler yetiştirmektedirler.²³ Sahada hizmet verecek olan bu kişilerin elbette alanda güçlü olmaları, gündelik olarak kısa ve uzun vadede sorunları çözmeye becerikli olmaları beklenmektedir. İlahiyat mezunlarının bu manada hizmet alanlarında başarılı olmalarında ve onları başarıya götürmede meslekî donanım mutlaka etkili olacaktır. İşte bu meslekî liyakat ve ehliyet büyük oranda lisans eğitimi esnasında alınacak olan bilgi ve beceriyle sağlanacaktır. İlahiyat öğrencileri bu duruma işaret etmekte ve konuyla ilgili görüşlerini şöyle dile getirmektedirler:

“Günlük sorunları çözmeye yetersiz buluyorum. “Çünkü verilen eğitim gündelik sorunlara çare olma yerine ezber ve sınavlara yönelik öğretiliyor.”(Ö138) “Sadece alışılmış bilgiler aktarılıyor. Sorunlarla ilgili bilgiler bize yeterli bir düzeyde sunulmuyor.”(Ö153) “İstihdam alanlarında karşılaşılan sorunlara yönelik bir eğitim almadık. Ya da çözüm içerikli bir ders bir ders olmadığını düşünmüyorum.”(Ö157) “İlahiyat fakültelerinde güncel

²¹ Saadettin Özdemir, “Din Hizmetleri Alanında Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü”, *Yüksek Din Öğretimi*, (edt. Z. Şeyma Altın), İstanbul: Dem Yayınları 2018, s. 404.

²² Benzer sonuçlarla ilgili bk. Veli Öztürk, “İlahiyat Fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı Arasındaki İlişkilerin Tarihi Gelişimi Bağlamında Bazı Çözüm Önerileri”, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 141,142.

²³ Nevzat Y. Aşıkoğlu, “Değişen Dünyada Değişmeyen Kurumlar İlahiyat Fakülteleri” *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB Yayınları 2009, II, s. 889-898.

meseleler tartışılmıyor. Sadece yüzyıllar önceki meseleleri tartışılıyor. Ama sorular bize güncelden ve halk tarafından soruluyor.”(Ö207)

İlahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan müfredat programı öğrencilerin geneli tarafından yetersiz bulunsa da bunun yanında yeterli bulanlar da vardır. İlahiyat fakültesinde uygulanmakta olan programı yeterli bulan öğrenciler programın öğrencinin kendini gerçekleştirme açısından yeterli olduğunu belirtmektedirler. Konuyla ilgili öğrenci görüşleri şunlardır:

“Mevcut ilahiyat programıyla öğrenci kendisini gerçekleştirebilir. Onun için yeterli buluyorum. Çünkü “Bu programa ek olarak öğrenci kendisini geliştirebilir. Bir eksiklik görülüyorsa bu öğrenci kaynaklıdır.”(Ö2) Akademik anlamda bizi yetiştiriyor. Bilinçleniyoruz.”(Ö58) “Zaten fakültede okutulması gereken kitaplar okutulup eğitim veriliyor. Önemli olan mezun olan bireyin kendisini yetiştirmesidir.”(Ö70) “Büyük oranda yeterli buluyorum. Çünkü ilahiyat bize metot gösteriyor. Öğrenme için yol ve usul gösterir. Gerisi bize kalan bir şey...”(Ö75)

Bir diğer yeterli görme nedeni ise zaten yoğun bir program uygulanıyor olması ve bu programın problemleri çözmede yeterli olacağıdır. Bu konudaki görüşler de şu şekildedir:

“İlahiyat programlarını yeterli buluyorum. Çünkü yoğun bir eğitim görmekteyim.”(Ö7) “Yetersizlikten uzak bazı zamanlar aşırı bile geliyor kendimi ultra donanımlı hissediyorum.”(Ö136) “Fakültedeki eğitim kalitelidir. Karşılaşılan sorunlarda yetersiz kalınması öğrencinin kendinden kaynaklanır.”(Ö15) “Genel anlamda dinî dersler verildikten sonra ayrıca felsefi ilimlerle desteklenmiş iletişim açısından her insana iletişim kurmamızı rahatça sağlayabilir.” (Ö144)

5.2. DİB'in Hizmet Alanları Dikkate Alındığında İlahiyat Fakültelerindeki Program Çeşitliliği

Tablo 3. DİB'in Hizmet Alanları Dikkate Alındığında İlahiyat Fakültelerinde Farklı Programlar Olmasıyla İlgili Öğrenci Görüşleri

	Kız	%	Erkek	%	Toplam	%
Doğru buluyorum	185	89,8	83	83	268	87,6
Yanlış buluyorum	21	10,2	16	16	31	10,1
Boş	0	0,0	1	1	1	0,3
Toplam	206		100		306	

DİB'in hizmet alanları dikkate alındığında ilahiyat fakültelerinde farklı lisans programları olmasını genel olarak doğru bulanların oranı %87.6, yanlış bulanların oranı ise %10.1'dir. İlahiyat fakültelerinde farklı programlar olmasını doğru bulanların oranı kızlarda %89.8, erkeklerde ise %83'dür. Söz konusu oranlar öğrencilerin ilahiyat fakültelerinde farklı programlar olmasını doğru bulduklarını, program çeşitliliğini istediklerini göstermektedir.

İlahiyat fakültesi öğrencileri mezuniyet sonrası farklı istihdam alanlarında mesleklerini devam ettirmektedirler. Ancak tüm bu alanlara verdikleri hizmeti, almış oldukları aynı eğitimle vermektedirler. Aynı eğitimi alan öğrencilerden biri cezaevi vaizi olurken diğeri hastanede manevi danışman, öğretmen, imam, Kur'an kursu öğreticisi gibi birbirinden farklı alanlarda hizmet vermektedirler. Hizmet alanını, özelliklerini, olası karşılaşılabilecek problemleri, olumlu ve olumsuz yönlerini bilmeden yapılacak olan bir hizmette verimlilik ve kalite yakalanamayacaktır.²⁴ Bu durumun farkında olan ilahiyat fakültesi öğrencileri görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir:

“İlahiyat fakültesinden mezun olduktan sonra çalışacağımız alanlara göre farklı programlar olmasını doğru bulurum. Çünkü “İlahiyat fakültelerinin öğretim alanı çok geniş herkes aynı programı görerek bir işe yerleşiyor. Meslek elemanları istediği alana yönelmeler için farklı programlar uygulanabilir.”(Ö143) “Farklı alanlarda istihdam edilme ihtimaline karşın o alanlarla alakalı yeterli eğitim şu an için mevcut değil.”(Ö222) “Hem daha fazla alanda kendimizi geliştiriyoruz. Hem de farklı alanlarda görev imkânı bulabiliriz. (örneğin vaizlik, hastane vaizliği gibi).”(Ö72) “Çalışma alanımıza yönelik programların olması gerekir.”(Ö3)

Farklı programların olmasının doğru olacağını vurgulayan öğrenciler ilahiyatlarda tek tip program uygulamasının doğru olmadığını ifade etmektedirler. Konuyla ilgili görüşler şöyledir:

“İlahiyatlarda tek program uygulanması doğru değil çünkü “öğrencileri tek programa yönlendirmek doğru değildir.”(Ö46) “Herkesin aynı alana yönelmesi doğru olmaz. Farklı alanlarda elaman yetiştirilmelidir.”(Ö54) “Çünkü insan tek bir doğrultuda yetişmemelidir. Farklı donanımlara sahip olmalıdır.”(Ö123) “Farklı programlar olması gelişmemiz açısından yararlıdır.”(Ö121)

Bireyin bir mesleği isteyerek ve severek yapması onu meslekî başarıya, doyuma ve huzura ulaştırır. Kişinin mesleğinin risklerini, çalışma güçlüklerini, avantaj ve dezavantajlarını bilerek tercih etmesi önemlidir. Çünkü olası olumlu veya olumsuz karşılaşılabilecekleri ihtimalleri bilmesi ve ona göre tercihte bulunması zorluklarla karşılaştığında onu aşmada ve başarılı olmada önemli bir etken olacaktır.²⁵ İlahiyat fakültesi öğrencilerinin istihdam alanları her ne kadar DİB ve MEB gibi iki alan gözükse de hizmet verme ve hizmet alan grupların özellikleri açısından bakıldığında birbirinden çok farklı alanlar olduğu görülmektedir. Bu farklılık ilköğretim DKAB dersi ile İHL meslek dersleri öğretmenliği ya da Kur'an kursu öğreticiliği ile hastane manevi destek hizmetleri arasındaki farklılık gibidir. Onun için meslek tercihinin mezuniyet sonrasına bırakılması olumlu bir yaklaşım olmayıp meslek

²⁴ Özdemir, “Din Hizmetleri Alanında Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü”, 404-406; Nazif Yılmaz, “Din Hizmetlerinde Kalite ve Verimlilik”, *Yaygın Din Eğitim Uygulamaları*, I. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğler 22 Mayıs 2010 içinde, İstanbul: 2010, s. 71-86.

²⁵ Ragıp Özyürek-Meral Kılıç Atıcı, “Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi Kararlarında Kendilerine Yardım Eden Kaynakların Belirlenmesi”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 17/2 (2002), 33-42.

öncesine çekilmelidir. İlahiyat öğrencileri de meslekî tercih açısından ilahiyatlarda farklı programların olmasını talep etmekte bu görüşlerini şöyle dile getirmektedirler:

“İlahiyatlarda farklı programların olmasını meslekî tercih açısından doğru bulurum. Çünkü “meslek seçiminin lisans sonrasına kalmaması için önemli. Üniversite son sınıfta daha öğrenci hangi mesleği yapacağı belli değil. Şu da olabilir o da olabilir, diyor. Eğer bu program lisans içinde olursa hedefimiz tek olur.”(Ö160) “Eğer birey bu alana yönelecekse elbette bunun eğitimiyle de donanmaları daha yararlı olacaktır.”(Ö154) Bu alanlara yönelik çalışacaksak bu derslerin içeriğini bilmemiz gerekirdi. Faydalı olabilelim. Herkesin istediği alana yönelik ona göre seçmeli dersler olması uygundur.”(Ö157)

Öğrencilerin istihdam alanlarına göre lisans programlarını tercih etmeleri onların mezuniyet sonrası hizmet verme durumunda verimliliklerini artıracaktır. Hizmet alanının özelliğine göre yetişmiş bir kişinin yararlı olması normal bir durumdur. Öğrenciler istihdam alanlarına göre yapılan programlardan mezun olmaları durumunda daha yararlı olabileceklerini şu cümlelerle belirtmektedirler:

“İstihdam alanlarında yararlı, etkili olabilmek için farklı programlar olmalı çünkü “asıl eğitimimizin hizmet alanına yönelik olması gerektiğini düşünüyorum.”(Ö73) “İlahiyat fakülteleriyle DİB’in ortak bir paydada buluşup birlikte topluma faydalı olmaya yönelik çalışmalar yapmasını uygun bulurum.” (Ö6) “DİB ilahiyat fakültelerini kapsayacak eğitim hizmeti için yeterli değildir.”(Ö238)

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin en büyük istihdam alanlarından birisi olan DİB’e yönelik programlar olması gerektiği²⁶ öğrenciler tarafından vurgulanmakta ve konuyla ilgili şu görüşlere yer verilmektedir.

“İlahiyat fakültelerinde DİB hizmet alanlarına yönelik farklı programlar olmasını doğru bulurum. Çünkü “DİB’de, Kur’an kurslarında uygulanan eğitim ile okullarda uygulanan eğitim farklı. Kurslarda hitap edilen yaş grubu ile okullarda farklı bu nedenle farklı bölümler olabilir.”(Ö94) “DİB’de çalışacaklarında donanımına ihtiyaç vardır. Mesela fetva sorulduğunda ona doğru cevap verilmesi gerekir. Ama maalesef fakültemizde gereksiz derslerden sıra gelip bir ilmihal, fıkıh dersi yapılmıyor.”(Ö150) “İlahiyat alanında DİB ile ilgili bölümler olabilir. Hizmet verme açısından daha kaliteli olur.”(Ö57)

İlahiyat fakültelerinin hizmet alanları dikkate alınarak farklı programlar olmasını doğru bulmayan öğrenciler de vardır. Onlara göre ilahiyatlarda farklı programlar olması yanlıştır.

“Çünkü dersler çok fazla olduğundan etkisi azalmaktadır. Biraz daha az ders olabilir.”(Ö61) Bir öğrenci ilahiyat fakültelerinde program çeşitliliğini yanlış bulduğu halde açıklamasında öğrencinin lisans eğitimine başlamadan meslek tercihini yapması gerektiğini ifade etmiştir. “Öncesinde öğrencilerin

26

Özdemir, “Din Hizmetleri Alanında Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü”, 406-408.

öğretmenlik ya da DİB hizmet alanı tercih etmeleri söz konusu olması daha isabetli olacaktır. Şu şekilde DİB alanı için tercih edilen alana göre farklı programlar olmalıdır.”(Ö69)

5.3. İlahiyat Fakültelerinde Farklı Programların Olması ve Eğitim-Öğretim İlişkisi

Tablo 4. İlahiyat Fakültelerinde Farklı Programların Olması ve Eğitim-Öğretime Yansımalarıyla İlgili Öğrenci Görüşleri

	Kız	%	Erkek	%	Toplam	%
Evet olumlu etkiler	188	91,3	85	85	273	89,2
Hayır olumsuz etkiler	18	8,7	15	15	33	10,8
Toplam	206		100		306	

İlahiyat fakültelerinde farklı programların olmasının, eğitim-öğretim kalitesini etkileyip etkilemediğiyle ilgili sorumuza öğrencilerin %89.2’si evet olumlu etkiler derken, %10.8’i hayır olumsuz etkiler demiştir. Öğrencilerin vermiş oldukları cevaplara cinsiyet açısından bakıldığında program çeşitliliğine olumlu yaklaşan kız öğrencilerin oranının %91.3, erkek öğrencilerin ise %85 olduğu görülmektedir. Tabloya farklı açılardan bakıldığında da her hâlükârda öğrencilerin program çeşitliliğine olumlu baktıkları, olası program değişikliklerinin kaliteyi artıracakları düşüncesinde oldukları görülmektedir.

Her bireyde ortaya çıkarılmayı bekleyen yetenekler vardır. Yetenekler uygun zemin ve ortamı bulduklarında ortaya çıkarlar. İnsanların genelde birden fazla alanda gelişmeye müsait yetenekleri olabilir. Onda bulunan yetenekler gelişme imkânı bulunduğu alanlarda inkişaf edecek diğerleri ise kendiliğinden yavaş yavaş körelecektir. İlahiyat alanı oldukça geniş bir alandır. Kendi içinde farklı olan bu alanlarda eğitim-öğretim kalitesinin nitelikli olması için farklı programların olması, niteliği olumlu yönde etkileyecektir. Çünkü daha dar alanda yoğun bir programla yapılacak olan eğitimin niteliğe yansımaları, elbette ki pozitif olacaktır. İlahiyat fakültelerinde farklı programların olması öğrencilerce olumlu bulunmakta ve şu görüşlere yer verilmektedir.

“İlahiyat fakültelerinde farklı programların olması mezunların ilgi alanına göre yetişmesine neden olur bu da niteliğe olumlu olarak yansır. İlahiyat fakültelerinde farklı programların olmasını olumlu bulurum. Çünkü “Herkesin bir ilgi odağı vardır ona göre yetişmiş olur. Daha iyi yetişilir.”(Ö9) Farklı alanlarda kendisini geliştiren kişiler toplumun her kesimine hitap eder.”(Ö18) “Kalitenin daha da artacağını düşünüyorum. Çünkü herkes kendi ilgi alanına yönelir. İleriki meslek hayatında daha donanımlı birey olur.”(Ö143) “Bizim her alanda kendimizi yetiştirmemiz hem özellikle bundan sonra hayatımızda bu yapılacak olan programların etkisini görmemiz adına önemlidir.”(Ö73) “Herkes istediği bölümde okur ve mesleğini seven kalifiye kaliteli eleman

yetişmesi daha kolay olur. Kalifiye kaliteli eleman kaliteli insan yetiştirir.”(Ö94)

Öğrencilerin çoğunluğu ilahiyat fakültelerinde farklı bölümler²⁷ olmasının hizmet alanına olumlu katkısının olacağını savunmaktadırlar. Onlara göre herkes kendi hizmet alanını daha iyi ve yakından tanıyarak daha nitelikli hizmet verme imkânına sahip olacaktır. Hizmet alanıyla ilgili alanın avantajlı ve dezavantajlı taraflarının bilinmesi hizmet kalitesini etkileyecektir. Bu durumu belirten öğrencilerin görüşleri şöyledir:

“Farklı programların olmasının ilahiyat eğitimine olumlu katkısı olur. Çünkü günümüzde ilahiyatçıların kendilerini, her hizmet alanına göre geliştirmeleri gerekir.”(Ö6) “Bir ilahiyatçının kendisini hizmet alanlarına göre yetiştirmesi gerekir.”(Ö38) “Herkes kendi alanına göre eğitim alacağı için kendini yetiştirir bu da eğitim kalitesini artırır.”(Ö108) “Çalışacağım alana yönelik dersler işlenmeli insandaki ilgisine merakına göre dersi olumlu çalışmasını etkiler. Çalışmakta zevklidir. Eğer merak ettiği dersleri görürse.”(Ö157) İlahiyat fakültesinde farklı programların olmasının eğitim-öğretime olumlu yansımalarının olacağını belirten diğer bazı öğrencilerin görüşleri şöyledir: “İlahiyat fakültelerinde farklı programlar olması eğitim öğretimi olumlu etkiler. Çünkü tek düze eğitim olmamış olur. Öğrenciler sadece bir alana yönelmemiş olurlar.”(Ö10) “Kaliteli eğitimde farklı programlar olması gerekir. Bu farklı programlara da öğrencileri seçilerek veya isteğine göre girmelidirler.”(Ö32) “Birçok farklı alanda hizmet veren ilahiyatçılar yetiştirmek için gerekli olduğu kanaatindeyim.”(Ö115) “Her alanda gelişmiş olmak karşı tarafı bilgilendirmek için daha olumlu bir katkı sağlar.”(Ö147)

İlahiyat fakültelerinde farklı programların olması eğitim öğretimi olumlu etkilemeyeceğini belirten öğrenciler de görüşlerini belirtmişler ve şu ifadelerle yer vermişlerdir:

“İlahiyat fakültesinde farklı programlar olması eğitim öğretimi olumsuz etkiler çünkü eşit düzeyde ve kaliteli eğitim verilebileceğini düşünmüyorum.”(Ö15) “Her şeyi öğrenmeye çalışmak insanın uzmanlaşmasını ve kendini bir alanda geliştirmesini engeller.”(Ö242)

Son olarak görüş belirten öğrenci her ne kadar ilahiyat fakültelerinde farklı programların olmasını olumlu bulmasa da dolaylı olarak uzmanlaşmayı, program çeşitliliğini savunmaktadır.

5.4. İlahiyat Fakültelerinde Yer Alması İstenen Programlar

Tablo 5. İlahiyat Fakültelerinde Olması İstenen Programlarla İlgili Öğrenci Görüşleri

Kızlar	%	Erkekler	%	Toplam	%
--------	---	----------	---	--------	---

²⁷ Nevzat Y Aşıkoğlu, “İlahiyat Fakültelerinin Programları ve Akademik Yapıları Üzerine Düşünceler”, *Din Eğitiminde Kalite*, (edt. Fahri Kayadibi), İstanbul: DEM Yayınları, 2014, s. 47-57.

DKAB Öğretmenliği	140	13,82	57	13,63	197	13,76
İHL Öğretmenliği	148	14,61	79	18,89	227	15,86
İmam-Hatiplik	116	11,45	64	15,31	180	12,57
Vaizlik	131	12,93	61	14,59	192	13,41
Hastane M.D	160	15,79	52	12,44	212	14,81
Cezaevi V.	140	13,82	45	10,76	185	12,92
Aile İrşat ve Okul Öncesi	178	17,57	60	14,35	238	16,63
Toplam	1013		418		1431	

Öğrencilere ilahiyat fakültelerinde hangi programların olabileceğiyle ilgili görüşlerini sorduk ve sorumuza birden fazla görüş belirtebilecekleri bir seçenek sunduk. Sorumuza verilen cevapların istatistikî dağılımı şu şekildedir: Kız öğrencilerde en yüksek oran %17,57 ile aile irşat, rehberlik ve okul öncesi birimi olması yönünde gelmektedir. Diğer oranlar ise %15,79 hastane manevi destek ve rehberlik, %14,61 İHL meslek dersleri öğretmenliği, %13,82 ile DKAB öğretmenliği ve cezaevi vaizliği, %12,93 ile vaizlik programı şeklinde oluşmuştur. Bayanlarda en düşük oran ise imam-hatiplik ile ilgili bir programın olmasıdır. İmam-hatiplik konusunda oranın düşük olması, bayanların bu mesleği yapmıyor olmalarından ya da bu programın olması gerektiğini düşünenlerden kaynaklandığını ifade edebiliriz. Erkekler ise ilahiyat fakültelerinde olması gereken programlar arasında en yüksek oranla (%18,89) İHL meslek dersi öğretmenliği, ikinci olarak da %15,31 oranla imamlik programı olması gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Diğer oranlar ise; %14,59 vaizlik, %14,35 aile irşat, rehberlik ve okul öncesi birimi, %13,63 DKAB öğretmenliği, % 12,44 hastane manevi destek ve rehberlik, %10,76 cezaevi vaizliği şeklinde oluşmuştur. Araştırmaya katılan tüm öğrenciler açısından ise ilahiyat fakültelerinde olmasını istedikleri bölüm tercihlerinde en yüksek oranın %16,63'le aile irşat, rehberlik ve okul öncesi biriminin olduğu daha sonrasında ise 15,86 ile İHL meslek ders öğretmenliği, %14,81 oranla hastane manevi destek ve rehberlik, % 13,76 ile DKAB öğretmenliği, % 13,41 vaizlik, cezaevi vaizliği %12,92, imam-hatiplik 12,57 olduğu görülmektedir.

İlahiyat fakültelerinde olası program çeşitliliğinin gerçekleşmesi halinde programların ne kadar öğrenci alacağı bir plan ve program dâhilinde belirlenebilir. Kısa ve uzun vadede 5, 10, 20 yıllık gibi planlamalar yaparak bir alanda yığılma, diğer alanda ise mezun azlığı gibi dengesiz durumların ortaya çıkması önlenmiş olur. İlahiyat mezunları için belirlenecek istihdam politikaları çerçevesinde geliştirilecek olan stratejik planlamalar ilahiyat eğitiminin nitelik kazandırmada önemli rol oynayacaktır. Çünkü genel bir ilahiyat bilgisiyle tüm hizmet alanlarında görev alma yerine, alana yönelik bir eğitimle daha donanımlı olma imkânı elde edilecektir.

5.5. İlahiyat Fakültelerinde Uygulanmakta Olan Programdaki Ders İçeriklerinin Mezuniyet Sonrası İstihdam Alanları Açısından Değerlendirilmesi

Tablo 6. İlahiyat Fakültelerinde Uygulanmakta Olan Programdaki Ders İçeriklerinin Mezuniyet Sonrası İstihdam Alanları Açısından Değerlendirilmesiyle İlgili Öğrencilerin Görüşleri

	Kız	%	Erkek	%	Toplam	%
Yeterli buluyorum	37	18,0	23	23	60	19,6
Yetersiz buluyorum	155	75,2	69	69	224	73,2
Boş	14	6,8	8	8	22	7,2
Toplam	206		100		306	

Öğrenciler ilahiyat fakültesinde uygulanmakta olan programdaki ders içeriklerini mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılabilecek muhtemel sorunlar açısından çoğunlukla yetersiz bulmaktadırlar. İlahiyat programını ders içeriği açısından yetersiz bulanların oranı toplamda %73,2, yeterli bulanların oranı ise %19,6'dır. Cinsiyet açısından dağılımda ise yetersiz bulma oranı kızlarda %75,2, erkeklerde ise %23'dür. Cinsiyet açısından kızlarda mezuniyet sonrası ilahiyat programının yetersiz bulunması oranının erkeklerden yüksek çıkmasına neden olarak iki husus karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak araştırmamızın DİB hizmetlerine yönelik olması ve kızların DİB hizmet alanları olan okul öncesi din ve ahlak eğitimi, aile irşat ve rehberlik büroları, sevgi evleri, Kur'an kursu öğreticiliği gibi hizmetleri tercih etmeyi düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü hizmet vereceği alanı daha yakından tanıma isteği bu tercihte etkili olmaktadır. Diğer neden ise genel olarak ilahiyat programını yeterli bulma konusunda erkeklerin kızlara göre daha yeterli görmelerinden kaynaklanmaktadır. Araştırma bulguları, öğrencilerin ders içeriklerini mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılabilecekleri muhtemel sorunları çözüme konusunda yetersiz oldukları düşüncesinin genel olarak hâkim olduğunu göstermektedir.²⁸

Meslek elemanlarının nitelikli bir şekilde yetişmesinde uygulanan müfredat kadar uygulanan müfredatın içeriği de önemlidir. Müfredat içeriğinde öğretilen bilgilerin, pratik olarak, öğrencilerin, meslekî bilgi ve beceri açısından donanımlı bir şekilde yetişmesi konusunda yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Ders içeriklerinin uygulama alanına yönelik olması, mesleği uygulamada başarı, sorunları çözüme hızlilik ve kolaylık gibi sahaya olumlu yansır. Öğrenciler İlahiyat Fakültesinde ders müfredatında yer alan ders içeriklerinin, hizmet alanlarına yönelik "alan bilgisi yeterliğini" karşılamadığı görüşünü ortaya koymaktadırlar. Bu düşüncelerini "İlahiyat fakültesindeki ders içerikleri, yetersiz, çünkü" diye başlayan açıklamalarında ders içeriklerinin kaliteye yansımalarını ifade etme babında şu ifadelere yer vermişlerdir:

"İlahiyat programları içerik açısından yetersizdir. Çünkü program içeriği zenginleştikçe eğitim kalitesi daha da artar."(Ö5) "Daha donanımlı öğrenciler yetiştirilmeli bir ilahiyat öğrencisi bütün hizmet alanlarında çalışabilecek özellikle yetişmelidir."(Ö38) "İlahiyat fakültesinde niceliğin artması için

28

Cinsiyet açısından görülen bu farklılık ayrıca yeni bir araştırma konusu yapılabilir.

program içerikleri daha doyurucu olmalıdır.”(Ö57) “Çok ders görmek yerine içeriğin geliştirilmesi lazım.”(68) “Yoğunluk açısından donanım eksikliği var. Sorun olmaması için içeriğe dönük çalışmalar yapılmalı.” (Ö69) “Tek program ve o programdaki ders içerikleri yeterli değil mezun kalitesi düşüyor.”(Ö100)

İlahiyat fakültesi öğrencileri mezun kalitesinin artmasında içeriğin önemli olduğunu da ayrıca belirtmektedirler.²⁹ İlahiyat mezunları karşılaştıkları sorunlara çözüm bulma, olayları yorumlama ve değerlendirme açısından yetersiz kalmaktadırlar. Öğrenciler bunun sebeplerinden birisinin de ders içerikleri olduğunu düşünmektedirler. İlahiyat programlarında bulunan ders içerikleri istihdam alanlarında karşılaşılan sorunları çözme açısından yetersiz kalmaktadırlar. Öğrenciler bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Çünkü “ilahiyat öğrencilerinin profesyonelleşmesi adına yetersiz buluyorum.”(Ö10) “Günümüz insanların ihtiyaçları fazla olduğu halde çalışma alanımız dar bir alan. Daha çok alanda hizmet etmeliyiz.”(Ö41) “Sadece imamlik eğitimi alan kişi öğretmenlikte başarılı olamaz bir programla 10 çeşit hizmet verilemez. Çok çeşitli dersler görüyoruz ancak içerik olarak tek alanda istihdam olmak açısından yetersiz.”(Ö74) “Her dalda eğitim verilmektense amaca yönelik faydalı bir içerikle dersler verilirse daha kaliteli bir eğitim olur, ne bileyim bir vaize ise ona göre dersler görerek yetişmelidir.”(Ö86) “İçerikler öğrencilerin her alanı öğrenmesi açısından yeterli değil. Çünkü önümüzde çok farklı alanlar var.”(Ö108) “Tek bir program ve ders içerikleriyle diğer alanlarda başarılı olunmamaktadır. Her programın kendine özgü bilgi becerisi olduğu için o alanlarda olması gerekir. Bizim mezun olduğumuz tek programla bu alanda başarılı olmamız mümkün değildir.”(Ö142) “İlahiyatlarda sıkıştırılmış ve içerik birçok alanı kapsıyor. Dolayısıyla kaliteli öğrenci yetiştirilmediğini düşünüyorum. İsteğe göre belli bir bölümde yoğunlaşılmalıdır.”(Ö149) “Tek program ve bu ders içerikleri hiçbir şekilde yeterli değildir. Eğer bir mezun toplumun birçok kesimine hitap edecek ve farklı istihdam alanlarına yönelecekse lisans programında bunun da eğitimini almalıdır.”(Ö154) “Lisansdaki derslerle lisans eğitimi sonrası herhangi bir alanda uzman olunmuyor. Bu da istihdam edilen alanda karşılaşılan sorunlara cevap verememeyi beraberinde getirir.”(Ö158)

İlahiyat fakültelerinde çeşitli hizmet alanlarına yönelik müfredat oluşturulmalıdır. Oluşturulan bu alanlara yönelik ayrıntılı ders planları ve içeriği belirlenmelidir. Örneğin öğretmenlik için formasyona ağırlık verilmesi gerekirken cezaevi ve hastane için psikolojik danışma, destek ve rehberlik ağırlıklı bir program olmalıdır. Öğrenci görüşlerinde bu durum

“Tek programla bu eğitim verilemiyor.”(Ö204) “Tek program olmasının dezavantajları var. Öğretmen olmak isteyen kişi ile imam olmak isteyen kişiye aynı müfredat ve içerik verilmemelidir.”(Ö237) “İlahiyat öğrencilerinin yapacağı her mesleğe yönelik ders ve içerik olmalı. Özel eğitim

²⁹

Mustafa Öcal, “Arz-Talep Dengesi ve Mezunların İstihdamı Bakımından İlahiyat Fakülteleri”, *Din Eğitimi Kalite*, (edt. Fahri Kayadibi), İstanbul: DEM Yayınları, 2014, s. 99-103.

olmalıdır.”(Ö260) “İstihdam alanı çok geniş, program ve içerik buna cevap veremiyor.”(Ö271)

ifadeleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin istihdama yönelik ders içerikleriyle ilgili belirttikleri görüşleri tasnif ettiğimizde ders içeriklerinin alan bilgisi açısından yetersizliği, bir diğer yetersizlik alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu şöyle ifade edilmektedir.

“İlahiyat fakültesi ders içerikleri alan bilgisi açısından yetersizdir. Çünkü “ders sayısı çok fazla ancak derslerden alınan verim çok düşük. İlahiyat fakültesinden mezun olurken yeterli alan bilgisine sahip olamıyoruz. Derslerden yeteri verim alınmıyor.”(Ö9) “Program içeriğinin sınırlı olması sadece belli bir aşamayı akletmemize yardımcı oluyor. Sınırlı olması sınırlı fayda verir.”(Ö42) “Her alanın ders içeriği kendine göre oluşturulmalıdır.”(Ö51) “Tam anlamıyla her alana farklı program ve ders içerikleriyle hitap edebiliriz.”(Ö172) “Her alana hazır olmamız lazım. Çünkü okuduğumuz bölüm dolayısıyla sadece toplumun bir kesimine hitap etme lüksümüz yok.”(Ö301) “Çoklu program ve dolu içerik her zaman niteliği sağlar.”(Ö302)

İnsanlığın teknolojik, bilimsel, sosyolojik olarak gelişmesiyle birlikte sorunların çözümünde de ona göre yorumlar geliştirmeye ihtiyacı vardır.³⁰ Öğrenciler ilahiyat mezunlarının istihdam alanlarında güncel sorunları çözmede ders içeriklerinin yetersiz kaldığını belirtmektedirler. Öğrenciler, ders içeriklerinin, istihdam alanlarında karşılaşılan güncel sorunları çözmede yetersiz kaldığını söylemekte ve şu açıklamaları yapmaktadırlar:

“Çünkü, verilen eğitim ileriye dönük sorunların anlaşılması ve çözümlenmesinde gerek bilgi birikimi gerekse tecrübe olarak gereksizdir. Yani karşılaşılan güncel sorunlar karşısında yetersizdirler.”(Ö31) “Verilen ders içerikleri bizi geleceğe hazırlamakta yetersiz kalıyor.”(Ö146) “Dersler ve içerikleri günümüz şartları içerisinde bir sorun teşkil etmeyebilir. Ancak ilerleyen yıllarda çok fazla işsiz ilahiyat mezunu olacaktır. Onun için farklı alanlarda da eğitim verilmesi gerektiğini ve bu işsizlik oranının da indirilmesi gerektiğini düşünüyorum.”(Ö186)

Ders içeriklerinin güncel alana hitap etmede yetersiz kaldığı durumlarda yapılması gereken, program geliştirme ilkeleri çerçevesinde müfredatın ve ders içeriklerinin düzenlenmesidir.³¹ Aksi takdirde verilen eğitim sorunları çözmede, ufuk açmada, yol göstermede yetersiz kalacaktır. Öğrencilere göre ilahiyat fakültesi

³⁰ Aşık, “İlahiyat Fakültelerinin Pratik Din Hizmetlerine Katkısı”, 457-475; Ahmet Yiğit, “Öğrenci ve Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre İlahiyat Lisans Programının Amaçlarının Değerlendirilmesi”, (yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s. 319.

³¹ Özcan Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2015, s. 63-19; Selahattin Ertürk, *Eğitimde “Program” Geliştirme*, Ankara: Meteksan matbaacılık, 1994, s. 14-122.

programları güncel sorunları çözmeye yetersiz kalmaktadır ve öğrenciler bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir.

“Çünkü fakültedeki derslerin müfredatı belli bir düzen içinde güncellenmelidir.”(Ö72) “İlahiyat fakültesi direkt olarak bir meslek eğitim vermemektedir. Dersler içerik olarak çok zayıf kalıyor.”(Ö87) “Derslerin kalitesi artırılmalıdır. İçerik boş olmamalı ve nitelikli eleman yetiştirilmelidir. Ahlak da verilmeye çalışılmalıdır.”(Ö91)

5.6. Öğrencilerin Gelecekte Çalışmayı Düşündükleri Din Hizmetleri Alanları

Tablo 7. Öğrencilerin Gelecekte Çalışmayı Düşündükleri Din Hizmetleri Alanlarıyla İlgili Görüşleri

	Kızlar	%	Erkekler	%	Toplam	%
DKAB Öğr	129	35,73	55	27,5	184	32,79
İLH Öğr	98	27,14	60	30	158	28,16
İmam-Hatip	0	0	21	10,5	21	3,74
Vaizlik	32	8,86	17	8,5	49	8,73
Hastane M.D	38	10,52	20	10	58	10,33
Cezaevi	13	3,6	11	5,5	24	4,27
Aile İrşat ve Okul Öncesi	51	14,12	16	8	67	11,94
Toplam	361		200		561	

Araştırmaya katılan öğrencilerin “İlahiyat fakültesi mezunlarının istihdam edildiği alanlardan hangisinde çalışmayı düşünürsünüz” şeklindeki sorumuza verdiği cevaplar şu şekildedir: Kız öğrencilerin %35.73’ü DKAB öğretmenliğini, %27.14’ü İHL meslek dersleri öğretmenliğini tercih ederken, erkek öğrencilerin %27.5’i DKAB öğretmenliği, %30’u İHL meslek dersleri öğretmenliğini tercih etmişlerdir. Buna göre DKAB ve İHL meslek dersi öğretmenliğini tercih eden öğrenciler toplamda %32.79, İHL meslek dersi öğretmenliğini tercih edenler ise %28.16’dur. Sonuçları toplam olarak incelediğimizde, kız ve erkek öğrencilerin %60.95 oranıyla çalışma alanı olarak öncelikle MEB hizmet alanlarını tercih ettikleri görülmektedir. DİB hizmet alanlarından olan imam-hatiplik mesleğini tercih eden erkekler %10.5, vaizliği kızlardan %8.86’sı, erkeklerden %8.5’i toplamda %8.73’ü tercih etmişlerdir. Hastane manevi destek hizmetleri kızlarda %10.52, erkeklerde ise %10 oranıyla toplamda ise %10.33 oranıyla görev alınmayı düşünülen hizmet alanları arasında yer almıştır. Aile irşat rehberlik ile okul öncesi biriminde çalışma görüşünde olan öğrencilerin oranı ise kızlarda %14.12, erkeklerde ise %8’dir. DİB hizmet alanlarında tercih edilme oranı en düşük olan hizmet alanı cezaevi vaizliğidir. Cezaevi vaizliğinde görev almayı düşünen kızların oranı %3.6, erkeklerin oranı ise %5.5’dir. DİB hizmet alanları tamamında görev almak isteyen kız öğrencilerin oranı toplamda %37,1, erkeklerde ise %42.5’dir. İstatistiki sonuçlar ilahiyat öğrencilerinin öncelikli olarak MEB hizmet alanlarında daha sonra ise DİB hizmet alanlarında olduğu görülmektedir.

5.7. Öğrencilere Göre İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Hizmet Alanlarında Daha Nitelikli Hizmet Vermeleri Konusunda Özellikle Üzerinde Durdukları Hususlar

Eğitim-öğretimde öğrenilen bilgilerin pratiğe geçirilmesi oldukça önemli bir husustur. Bilgi, pratik uygulamalara yansımadağı müddetçe bir anlam ifade etmeyecek, sadece bilgi yığını olarak kalacaktır. Çünkü uygulama alanı bulmayan uygulanmayan bilgi zamanla unutulacak, kaybolacaktır. Herhangi bir pratik değeri olmadığı için de bir değeri olmayacaktır. Özellikle bu bilgilerin insana yönelik yani insan eğitime yönelik olması durumunda uygulanması önemlidir. Uygulanan, pratiğe aktarılan bilgiler her geçen gün daha da gelişirken uygulaması da zamanla daha sağlam ve sağlıklı hale gelir.³²

İlahiyat fakültesi öğrencileri mezuniyet sonrası istihdam alanları olarak bireyin eğitime yönelik görev alma durumundadırlar. Öğrenmiş oldukları bilgilerin uygulama alanları bireylere hitap etmektedir. Ancak öğrenilen bilgilerin hiçbir deneme alanı olmadan direkt uygulamaya başlanması olumlu neticeler vermeyebilir. Onun için öncelikle öğrenilen bilgilerin uzman kontrolünde denenmesi, tecrübe edilmesi ileriki aşamalarda olası aksaklıkları da önleyebilir.

Bu durumun farkında olan ilahiyat fakültesi öğrencileri mezuniyet sonrası istihdam alanlarının özelliklerini bilmedikleri için fakültede uygulama olmasını istemektedirler. Yeterli uygulamayı yapmaları onları meslekî açıdan kendilerini güvende hissetmelerini, mesleği icra etmeye daha hazır olmalarını sağlayacak, meslek hayatlarında yapılan hata ve kusurlarını azaltacaktır. Bu durumun farkında olan öğrenciler anket formumuza ek olarak özellikle uygulama olmasını isteme konusunda hassas davrandıklarını ve uygulamaya daha çok zaman tanınması gerektiğini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

“Çalışma alanımızın çoğunu eğitim öğretim döneminde görüp tecrübe etmek isterdim meslek seçimi kararımızda etkili olurdu. Çünkü burada ilk defa duyduğum meslekler var.”(Ö3) “Aldığımız derslerin uygulama alanlarının daha geniş olması lazım. Son sınıfta iki üç kere Kuran kursuna giderek pek bir verim olmuyor.”(Ö4) “Staj uygulamasının daha fazla olmasını isterim.”(Ö7) “İlahiyat fakültelerinde dersler her zaman teorik olarak verilmektedir. Teorini yanında pratikte artırılmaktadır. Doktorlar nasıl ki ikisini de bir arada başarabiliyorsa bizlerin de pratik yapmamız gereklidir.” Ö143) “Teorik bilginin yanında pratik uygulama da olmalı. Bir ilahiyat mezunu bir cenazeyi yıkayıp, kefenleyip defnedebilecek yeterlikte olmalı. En azından.”(Ö221)

³² R. Levent Veznadaroğlu- A. Oytun Özgür, “Öğrenme Stilleri: Tanımlar, Modeller ve İşlevleri”, *İlköğretim Onlein*, 4/2 (2005), 1-16; Emine Karasu Avcı-Bilgin Ünal İbret, “Öğretmenlik Uygulaması- II Dersine İlişkin Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24/5 (2016), 2519-2536.

İlahiyat fakültesi öğrencileri, fakültede uygulanan eğitim-öğretimin istihdama yönelik daha kaliteli olmasında mevcut programların yetersiz kaldığı ve güncellenmesi gerektiği kanaatini taşımaktadırlar. Derslerde işlenen bazı konuların özellikle engellilik, sağlık ve iktisadi alanlarda karşılaşılan güncel sorunları çözmede yetersiz kaldığını bunun için de programlarda bulunan ders ve ders içeriklerinin güncellenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Öğrenilen bilginin kullanılması ve işe yaraması önemlidir. Kullanılmayan veya kullanılma ihtimali olmayan bilgilerin hem öğrenilmesi zordur hem de hatırda tutulması güçtür. Diğer taraftan programın güncel olması dersin işlenişinde avantajlar sağlayacaktır. Ayrıca derste güncel sorunların çözümüne yönelik geliştirilen öneriler dersi daha çekici hale getirecektir.³³ Programın güncellenmesiyle ilgili öğrenciler ek olarak şu görüşleri belirtmişlerdir:

“Eğitimde kaliteli boş gereksiz seçmeli derslerin yerine gerekli derslerin verip öğrenci eğitimden derslerden bıktırılmamalı öğrenci iş hayatında hazır hale gelmelidir.”(Ö42) “İlahiyatların eğitim programının değişmesi ve geliştirilmesi gerekir. Her alan için sosyal ve psikolojik eğitimlerin verilmesi gerekir.”(Ö47) “DİB’in yeni hizmet alanları olan cevzaevleri, hastaneler, engelliler, okul öncesi din ve ahlak eğitimi, borsa, hşsse senedi gibi koularla ilgili vatandaşı aydınlatmada derslerimizin yetersiz kalmaktadır”(Ö73) “Alan eğitimi yanında toplum psikolojisi ve sorunlarını konu edinen bir ders konulabilir. Hayat her zaman kitabı değil.”(Ö127) “Güncel sorunlara çözüm üretecek şekilde eğitim verilmelidir.”(Ö146)

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin, eğitim-öğretimin kalitesini artırma adına önerdikleri bir başka husus ise; kaliteyi artırıcı programların ilahiyat fakültelerinde uygulanmasıdır. Konuyla ilgili öğrenci görüşlerinden bazılarını burada yer verelim:

“İlahiyatçılara formasyon veriliyor. Ancak çok eksik ve yetersiz bir şekilde. Keşke daha alanında uzman kişiler tarafından verilirse daha iyi olur.”(Ö168) “Lütfen ders sayısı ve alan derslerinin ezberci teknik ile değil, sorgulayıcı soru-cevap ve anlatım teknikleri dikkate alınarak bir sistem oluşturulmalıdır.”(Ö302) “Açıkçası ilahiyatın bir kişilik işi olduğunu düşünüyorum. Yani hizmetlerin nitelikli verilebilmesi için hizmet verecek kişinin bu mesleği içselleştirmesi, benimsemesi ve bunun için kendini geliştirmesi gerekir.” (Ö303)

İlahiyat fakültelerinde istihdam alanlarına göre farklı programların olması gerektiği görüşü, öğrenciler tarafından da belirtilmektedir. Öğrenciler gelecekteki muhtemel hizmet alanlarıyla ilgili programlaşmanın eğitim-öğretim açısından daha verimli olacağı görüşündedirler. İlahiyat fakültelerinin lisans programıyla ilgili öğrencilerin önermiş oldukları programlar şunlardır:

“Okul öncesi, akıl hastanesi, hastaneler, huzurevi gibi bölümler.”(Ö12) “Öğrenci yurtları için manevi destek alanı”(Ö13) “Akıl hastanesi, hastaneler, huzurevi gibi bölümler.”(Ö35) “Yetimhaneler için de ayrı programlar olsun.”(Ö40)

³³

Özdemir, “Din Hizmetleri Alanında Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü”, 408.

“Kreşler için ayrı program olabilir.”(Ö49) “Çocuk gelişim açısından hem ders hem de çalışma alanı imkânı verilmesi isterim. İlahiyat öğrencisinin çocukların temel eğitimi ele alınması gerektiğini düşünüyorum.”(Ö144) “Akıl hastanelerinin ve kadın sığınma evlerinin de programa dâhil edilmesini isterim.”(Ö6)

6.Yorum ve Tartışmalar

Bu makalede ilahiyat fakültesi öğrencilerinin DİB hizmet alanları açısından ilahiyat fakültesi programıyla ilgili olarak görüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada ortaya çıkan genel görüş ilahiyat programının yetersiz olduğu yönündedir. Öğrenciler programı farklı açılardan değerlendirmekte ve programın yetersiz olduğuna işaret etmektedirler. Onlar ilahiyat fakültelerinde farklı programların olmasına olumlu bakmaktadırlar. Öğrencilerin belirtmiş oldukları görüşlerin hem daha iyi anlaşılması hem de daha iyi değerlendirilmesi açısından öğrencilere yönelmiş olduğumuz sorularla ortaya çıkan kanaati madde madde yorumlamak istiyoruz.

1. İlahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan müfredat programı, mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılan sorunlar açısından hem kız hem de erkek öğrenciler tarafından yetersiz bulunmuştur. Öğrencilerin bu hususta üzerinde durdukları ve neredeyse görüş birliği içerisinde oldukları hususların başında teoride öğrenilenlerin pratik yönünün öğretilmemesi şeklindedir. Teorik bilgilerin öğretildiği ancak uygulamaya yer verilmediği için öğrenilen bilgilerin nerede ve nasıl kullanılacağı öğrenciler tarafından bilinmemektedir. Öğrenilen bilgi adeta ezberlenmekte, sınav sonrası da unutulmaya maruz kalmaktadır. Hâlbuki öğrenilen bilgilerin pratikte uygulanması veya uygulama örneklerinin gösterilmesi öğrenci tarafından hem bilginin işe yaraması olarak görülecek hem de nasıl kullanıldığının yöntemini öğrenecektir. Böylelikle eğitim-öğretim faaliyetleri daha anlamlı ve kalıcı bir hal alacaktır.

İlahiyat fakültesinde uygulanan programın ilgi alanlarına göre düzenlenmesi hem hizmet alanlarına yönelik ihtisaslaşmayı hem de başarıyı getirecektir.³⁴ İnsan psikolojisini gereği olarak bilgi öğrenilirken öğrenilen bilginin gelecekte nerelerde kullanılacağı öğrenme motivasyonu olumlu yönde etkilemektedir.³⁵ Bilgiyi nerede, nasıl, niçin kullanacağını bilmek öğrenmeyi etkileyen bir faktördür. İşte bu durumda öğrencinin istediği, ilgisini çeken bir programda öğrenim görmesi öğrenmeye olan ilgiyi artırarak doğal olarak ihtisaslaşma aşamasına kolaylaştırır.³⁶ İlahiyat fakültelerinde farklı programların olması, öğrencilerin lisans programını tercih

³⁴ Aşıkoğlu, “Değişen Dünyada Değişmeyen Kurumlar: İlahiyat Fakülteleri”, II, 891.

³⁵ Emel Yeşilkayalı, “Sosyal Çalışma Uygulamalarında Manevi Değerlendirmenin Yeri ve Önemi: David R. Hodge’ın Çalışmaları Çerçevesinde Genel Bir Bakış, *Tarih Okulu Dergisi*, 11/36 (2018), 99.

³⁶ Aydemir, “Üniversite Öğrencilerini Meslek Terhini Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir İnceleme”, 717.

ederken hangi alanda göreve talip olduğunu bilmesiyle öğrenim gördüğü programa olan ilgi ve öğrenmedeki verimlilik de artacaktır.

Öğrencilerin ilahiyat programını yetersiz buldukları bir başka nokta ise öğrenilen bilgilerin günlük sorunları çözmede yetersiz kalmasıdır. İlahiyat eğitiminde geçmişten gelen bilgi birikimi ve kültür son derece önemlidir. Ancak geçmişten gelen bilginin günümüz sorunlarına çözüm olması için bilgilerin güncel sorunları nasıl çözeceği, o bilgilerle bugünün olaylarının nasıl anlaşılacağı hususuyla ilgili bakış açıları geliştirilmeli ve öğrencilerin yorumlama ve çözümleme yeteneklerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Çünkü DİB görevlisi olarak hizmet verdiği muhatapları bugünün insanları olduğuna göre geçmiş bilgi ve kültürle birlikte dinin iki kaynağı olan Kur'an ve hadislerin de günümüz problemlerine veya ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yorumlanması ve aktarılması gerekmektedir. İlahiyat alanının farklı konuları akademik anlamda elbette tartışılacaktır. Ancak toplumun ilahiyat fakültesi mezunlarından beklentisi, tartışmaları izlemek yerine sorularına cevap bulmak, sorunlarını çözmek, dini doğru bilgiye dayalı olarak doğru bir şekilde anlamak ve öğrenmektir.

İlahiyat fakültelerinde uygulanmakta olan programı mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılan sorunlar açısından yeterli bulan öğrenciler konuyla ilgili herhangi bir yorumda bulunmamışlardır. Az sayıda olan görüşler arasında öne çıkan husus genel anlamda yeterli bilgilerin verildiği, kişilerin alanda yetersiz kalan yönlerde kendilerini yetiştirmeleri gerektiği şeklindedir. Ancak biz bu görüşlere katılmadığımızı belirtmek istiyoruz. Çünkü yeni görev alan bir kişi sahada tecrübe kazanırken, öğrendiği ham bilgileri uygularken yanlış ve eksik yöntemlerden dolayı olumsuzluk yaşayan insanların maruz kalacağı zarar ve olumsuzlukların giderilmesi bazen mümkün olmayacaktır. Bu nedenle mezunların donanımı konusunda eğitim-öğretim faaliyetleri ve DİB hizmet alanları için gerekli formasyon lisans eğitimleri süresince verilmelidir.

2. DİB'in hizmet alanlarını da dikkate alarak ilahiyat fakültelerinde farklı programlar olması öğrencilerin neredeyse tamamına yakını tarafından olumlu bulunmaktadır. İlahiyat fakültesi öğrencileri DİB hizmet alanları dikkate alınarak yapılacak bir program çeşitlenmesinin eğitim öğretime de olumlu yansımaları olacağı kanaatindedirler. Çünkü birçok farklı alanda hizmet verdiklerini buna karşın tek bir eğitimle bu farklı alanlarda görev yapmak durumunda kaldıklarını ifade etmektedirler. Tek programla farklı alanlarla ilgili formasyon, alanı tanıma ve özelliklerini bilme konusunda yetersiz kaldığı dile getirilen görüşler arasındadır.³⁷ Öğrenciler program çeşitliliğinin meslekî yeterlik ve başarı açısından gerekli bir durum olduğu kanaatindedirler. Lisans eğitimi sırasında alınacak olan eğitim, DİB görevlisinin alanda başarılı bir hizmet vermesini de kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla DİB hizmet alanları dikkate alınarak yapılacak olan bir program çeşitliliğiyle hizmet

³⁷ Cemal Tosun, "İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36/1 (1997), 218-221.

kalitesini, verimliliği ve beklentileri karşılama açısından olumlu çıktılar elde edilmiş olacaktır.³⁸

İlahiyat fakültelerinde farklı program olması konusunda olumsuz görüş belirten öğrencilerin ise derslerin artacağı, müfredatın etkisinin azalacağı görüşlerinde oldukları görülmektedir. Aslında tek programla farklı alanlarda hizmet verme açısından yetiştirme daha güç bir durumdur. Alanların küçültülmesinin alanın tanınması ve alana hizmet açısından daha olumlu olduğu görüşünde olduğumuzu da belirtmek istiyoruz.

3. İlahiyat fakültelerinde farklı programların olması,³⁹ ilahiyat fakültelerinde eğitim-öğretim kalitesini etkileyip etkilemeyeceğiyle ilgili sorumuza öğrencilerin genelinin olumlu yönde katkısı olacağı şeklide görüş belirttikleri görülmektedir. Öğrencilerin görüşlerinin ana husus olarak mezunların daha iyi yetişmesine katkı sağlayacağı yönünde oldukları görülmektedir. Öğrenciler program çeşitliliğinin olması durumunda her öğrencinin ilgi odağına göre bir tercihte bulunacağı ve o alana ilgili her bilgiyi öğrenme konusunda motivasyon olarak üst seviyede olacağını vurgulamaktadırlar.⁴⁰ Her konudan biraz öğrenmek yerine bir alanı tam olarak bilme, tanıma ve öğrenmesiyle o alandaki hizmet verme durumunda başarılı bir grafik sergileyecektir.

İlahiyat fakültelerinde olası program çeşitliliğinin hizmet alanlarına da olumlu katkılarının olacağı öğrenciler tarafından öne çıkarılan hususlardan birisidir. Öğrenciler her hizmet alanının farklı özellikte olduğu dolayısıyla bu alanın farklılıklarının da tanınmasının önemli olduğu kanaatindedirler. Çünkü DİB'in birçok farklı alanda hizmet verdiği, bu nedenle program çeşitliliğinin eğitim-öğretimde alınan donanım neticesinde kaliteye pozitif yansımalarının olacağından emin olunmaktadır. Program çeşitliliğinin kaliteye yansımaları konusunda endişeli olan öğrenciler ise bu eğitimin tüm programlarda aynı oranda kaliteye yansımayacağı düşüncesiyle karşı olduklarını belirtmektedirler.

4. İlahiyat fakültelerinde DİB ve MEB'le ilgili programların olması konusundaki öğrenci görüşlerinin bu alanlarda görev alma isteği açısından da değerli olduğu kanaatindeyiz.⁴¹ Öğrencileri önemli bir çoğunluğunun DİB hizmet alanlarında görev alabilirim düşüncesinde olmasının, araştırmaya verilen cevaplar açısından da anlamlı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Çünkü gelecekte hizmet vereceği alanla ilgili problemleri görmesi, alanda karşılaşabileceği sorunlarla ilgili düşüncelerini

³⁸ Ahmet Koç, "İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerin Sorunları ve Beklentileri", *MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25/2 (2003), 27.

³⁹ Küçük, "İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi Üzerine Bazı Düşünce ve Teklifler", II, 903,904; Aşkoğlu, "Değişen Dünyada Değişmeyen Kurumlar: İlahiyat Fakülteleri", II, 895.

⁴⁰ Şahin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/13 (2002), 143,144.

⁴¹ Şakir Gözütök, "İlahiyat Fakülteleri İçin Alternatif Program", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu 16-17 Ekim 2003 içinde*, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 563.

olması konuya yaklaşımları açısından önemlidir. Çünkü konuyu önemsemekte, muhtemel hizmet alanları konusunda fikir beyan etmektedirler.

5. İlahiyat fakültelerinde halen yürürlükte olan programdaki ders içerikleri öğrencilere göre mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılabilecek sorunları çözmeye yetersiz kalacağı belirtilmektedir.⁴² Öğrenciler, ilahiyat mezun kalitesinin artmasında ders içeriklerinin önemli olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Konuyla ilgili ders içeriklerinin yeterli olduğuyla ilgili bir görüşün olmaması da öğrencilerin konuyla ilgili genel olarak hemfikir olduklarını göstermektedir. Müfredattaki dersin ve o dersteki içeriğin mezunların yetişmesinde niceliğe yansımalarının olacağı muhakkaktır. Öğrenci, öğrenmiş olduğu bilgiyle uzmanlaşacak, daha da ötesi öğrencilerin ifadesiyle profesyonelleşecektir. İlahiyat mezunlarının farklı görev alanlarındaki hatta özellikleri birbirine uzak muhataplarının istek, ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermesi için ders içeriğinin buna göre düzenlenmesi gerekmektedir. Çünkü ilahiyat fakültesi mezunlarının hizmet sunacakları alan yelpazesi çok geniştir. Hizmet alma durumundaki bireylerin gelişim ve öğrenme özelliklerini bilmeden sunulmaya çalışılan hizmetten olumlu sonuçlar almanın güç bir durum olduğu bilinen bir husustur. Hizmet verme durumunda olan görevliler, alanı ve muhatapların özelliklerini bilirlerse daha nitelikli hizmet verebilirler.

İlahiyat fakültesi lisans programı ders içerikleriyle ilgili bir başka husus ise ders içeriklerinin ilgili alanın özelliklerine göre düzenlenmesidir.⁴³ Muhatapların yaş grupları, öğrenme düzeyleri, din hizmetlerine hangi alanda ihtiyaç duydukları, psikolojik durumları gibi özellikler dikkate alınarak oluşturulacak olan ders içeriği, mezun kalitesinde niteliği doğal olarak artıracaktır. İçerik, güncel sorunlar ve muhatap beklentisi düşünülmeden ve program geliştirme ilkeleri çerçevesinde yapılmadığında mezun kalitesini de olumsuz yönde etkileyecektir.⁴⁴ Çünkü dinî alanda merak edilen, öğrenmek istenilen, cevap bekleyen soru ve sorunların birçoğu güncel ve teknolojik hayattaki gelişmelerin bir kısmıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır.

6. Öğrencilerin gelecekte muhtemel olarak hizmet almak istedikleri alanla ilgili görüşlerinde geniş bir dağılım olduğu görülmektedir. Onlar MEB ve DİB hizmet alanlarının farklı kategorilerinde hizmet almayı hedeflemektedirler.⁴⁵ Farklı alanlarda görev almayı düşünen ve kendisine ideal olarak belirleyen öğrenciler araştırmada farklı sorulara verdikleri cevaplarda bunu teyit etmektedir. Öğrenciler, hangi alanda görev alacaklarsa ona göre bir program, ders planı ve içerik

⁴² Aşıkoğlu, "Değişen Dünyada Değişmeyen Kurumlar: İlahiyat Fakülteleri", II, 892.

⁴³ Muammer Cengil, İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İstihdam ve Bu Bağlamda Ders Programları Üzerine Bazı Öneriler", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu 16-17 Ekim 2003 içinde*, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 245-254.

⁴⁴ Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme*, s. 63-192.

⁴⁵ Yusuf Acuner, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Görevliliği Mesleğine Yönelik Tutumları: Rize Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43 (2016), 2311-2312.

oluşturulmasını haklı olarak talep etmektedirler. Böylelikle ilahiyat fakültesi mezunlarındaki nicelik artışı yanında, nitelik artışının da gerçekleşeceğine inanmaktadırlar.

7. Sonuç ve Öneriler

7.1. Sonuç

İlahiyat fakülteleri Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Tevhid-Tedrisat kanunuyla dinî alanda yüksek eğitim vermek amacıyla kurulmuş olan eğitim kurumlarıdır. İlahiyat fakültelerinin asıl gayesi dini kaynağından sağlıklı verilere dayalı olarak öğrenen bireyler yetiştirmektir. Bu bireyleri yetiştirirken istihdam alanlarına yönelik olarak eleman yetiştirmek de diğer eğitim kurumları gibi temel görevler arasında yer almaktadır. İlahiyat fakültesi mezunları farklı kurum ve kuruluşlarda istihdam edilmekle birlikte genel olarak MEB ve DİB olmak üzere iki alanda daha yoğun görev almaktadırlar.

İlahiyat fakülteleri 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıyla öğrenci almaya başlamıştır. İlk öğrenci alan bu fakültenin açılışından bu yana kısa süreli ve sınırlı fakültelerde uygulanan farklı program çeşitliliğini istisna kabul edersek ilahiyat fakülteleri tek programla eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmişlerdir. İlahiyat fakültelerinin ilk yıllarında mezunların görev çeşitliliği vaizlik ve öğretmenlik olarak sınırlıydı. Günümüzde ise MEB ve DİB'in farklı alanlarında 10'un üzerinde birbirinden farklı görev alanları bulunmaktadır. Gelişen ve değişen şartlar, hızla büyüyen ve globalleşen dünyada ilahiyat fakültelerinin kendini güncellememesi, şartlara göre kendini hazırlamaması verilen hizmetlerde aksamalara neden olmaktadır. Onun için ilahiyat fakültelerinde program çeşitliliği, şartların getirdiği ve çözüm bekleyen bir sorun olarak önümüzde durmaktadır.

İlahiyat fakültelerinde halen 2018-2019 yılı itibariyle uygulanmakta olan programın mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılan sorunlar açısından yetersiz bulunduğu öğrencilerin ekseriyeti tarafında kabul edilen bir husustur. Mezuniyet sonrası MEB ve DİB hizmet alanlarında farklı özellikteki muhataplara nitelikli hizmet götürebilmek için program çeşitliliğinin gerekli olduğu hem öğrenci görüşleri hem de bilimsel çalışmalarda ortaya çıkan bir gerçektir. İlahiyat fakülteleri açıldığı yıllarda mezunları sınırlı sayıda hizmet alanında istihdam edilirken günümüzde birbirinden farklı birçok alanda hizmet vermektedirler. Bu hizmetler verilirken de zaman zaman yetersiz kalınmakta program çeşitliliğine ihtiyaç duyulmaktadır.

İlahiyat fakültesi öğrencileri DİB'in hizmet alanlarını da dikkate alarak ilahiyat fakültelerinde farklı programlar olmasının yetişmelerinde olumlu katkılarının olacağı görüşündedirler. Öğrenciler ilgili sorumuza vermiş oldukları cevaplarda mezuniyet sonrası farklı alanlarda görev alacakları, ancak aynı eğitimle görev yaparken yeterli olamayacakları konusunda endişelenmektedirler. Çünkü tek programla verilecek olan eğitimin her alanın inceliklerini bilmesi mümkün değildir.

Her hizmet alanının kendine has yöntemleri, özellikleri, psikolojisi, öğrenme özellikleri gibi farklılıkları vardır. İşte bu farklılıklara hitap edecek olan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin nitelikli olarak yetişmesi için ilahiyat fakültelerinde farklı program türüne ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrencilerin araştırmada ilgili sorulara verdikleri cevaplar bunu teyit etmektedir.

İlahiyat fakültelerinde farklı programların olmasının, eğitim-öğretim kalitesini olumlu yönde etkileyeceği kabul edilen hususlardan birisidir. Tek programla birçok alanın tüm özellikleriyle etraflıca tanınması güç bir durumdur. Ancak alanlar kendi özellikleri ve kendine has disiplini içerisinde düşünüldüğünde hem alanı tanımak hem de o alanda nitelikli hizmet sunabilmek için program çeşitliliği ilahiyat mezunlarının eğitim-öğretim kalitesini olumlu yönde etkileyecektir. Meşhur olarak kullanılan deyimde de belirtildiği gibi “Her şeyi bilen bir şey bilmez” ve başarılı da olamaz lakin bir şeyi bilen işini iyi bildiği için başarılı olur. Onun için ilahiyat fakültelerinde farklı programların olması öğretim kalitesini olumlu etkileyecektir. Öğrencilerin çoğunluğu da bu kanaati taşımaktadırlar.

İlahiyat fakültelerinde tek program uygulanmış olması ders içeriklerinin oldukça genel ele alınması sonucunu doğurmaktadır. Bu da mezuniyet sonrası istihdam alanlarında karşılaşılan sorunları çözmede ve ihtiyaçları karşılamada görevlilerin zor durumda kalmasına sebep olmaktadır. Tek lisans programıyla farklı hizmet alanlarının detaylarının ele alınması mümkün değildir. Çünkü detaylar yerine genel kural ve kaideler, usul ve esaslar üzerinde durulmaktadır. Oluşturulacak müfredatın hizmet alanının özelliklerine göre düzenlenmesi, ders içeriklerinin uygulama alanı özelinde değerlendirilerek işlenmesi, hem ilahiyat mezun kalitesini hem de hizmet kalitesini olumlu yönde etkileyecektir.

İlahiyat fakülteleri akademik faaliyetler yanında bir taraftan da din hizmetleri alanıyla ilgili kurumlara eleman yetiştirmektedirler. Mezunlarının görev aldıkları alanlarda başarılı olmaları için lisans eğitimleri esnasında nitelikli olarak yetişmeleri için imkânlar hazırlanmalıdır. Mezuniyet sonrası istihdam alanlarındaki sorunların çözülmesi, DİB hizmet alanlarına göre farklı programların olması ve ders içeriklerini de hizmet alanları özelinde düzenlenmesi çağımızın getirdiği bir zorunluluk olarak çözüm beklemektedir.

7.2. Öneriler

1. İlahiyat fakültelerinde mezuniyet sonrası hizmet alanları dikkate alınarak program çeşitliliği düzenlemesi yapılmalıdır.
2. Her programın amaçları, misyonu ve vizyonu ayrı ayrı oluşturulmalıdır.
3. Program çeşitliliğinde farklı ilmî disiplinlerden de yararlanarak bir ders müfredatı ve içeriği oluşturulmalıdır.

4. DİB hizmet alanlarına yönelik olarak oluşturulacak program çeşitliliğinde şu programların yer alması önerilmektedir.⁴⁶

DİB Hizmet Alanları	İmam-Hatiplik
	Vaizlik
	Kur'an Kursu Öğreticiliği
	Hastane Manevi Destek Hizmetleri
	Cezaevi Vaizliği
	Aile İrşat Rehberlik ve Okul Öncesi
	Özel Eğitimde Din Hizmetleri
	Manevi Rehberlik ve Destek Hizmetleri (KYK'lar, Sevgi Evleri, Huzurevleri)
MEB Hizmet Alanları	İlk ve Ortaokul DKAB Dersleri
	Lise DKAB Dersleri
	İmam Hatip Meslek Dersleri

Kaynakça

- Acuner, Yusuf, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Görevliliği Mesleğine Yönelik Tutumları: Rize Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43 (2016), 2306-2313.
- Altaş, Nurullah, "Türkiye'de Din Öğretimine Öğretmen Yetiştirme Sorunu ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümleri", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB Yayınları, 2009, II/908-919.
- Aşık, Nevzat, "İlahiyat Fakültelerinin Pratik Din Hizmetlerine Katkısı", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 3-4 Kasım 2007 içinde (edt. Mehmet Bulut), Ankara: DİB yayınları, 2008, 457-475.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, "Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi", *Din Eğitimi*, (edt. Recai Doğan-Remziye Ege), Ankara: Grafiker yayınları, 2012, 215-230.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, "Değişen Dünyada Değişmeyen Kurumlar: İlahiyat Fakülteleri", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler* 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB Yayınları, 2009, II, 887-898.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, "İlahiyat Fakültelerinin Programları ve Akademik Yapıları Üzerine Düşünceler", *Din Eğitiminde Kalite*, (edt. Fahri Kayadibi), İstanbul: DEM yayınları, 2014, 43-57.

⁴⁶ Özdemir, "Yüksek Din Eğitiminin Geleceği ve İstihdam Alanlarına Yönelik Program Önerileri", 246.

- Aydemir, Leyla, "Üniversite Öğrencilerini Meslek Tercihini Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir İnceleme", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/5 (2018), 713-723.
- Aydın, Muhammet Şevki, *Din Eğitimi Bilimi*, Kayseri: Kimlik yayınları, 2018.
- Aydın, Muhammet Şevki, "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi yayınları, 2004, 19-25.
- Aydın, M. Zeki, "Verimli ve Kaliteli Din Hizmeti Nasıl Olmalıdır?", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 3-4 Kasım 2007 içinde (edt. Mehmet Bulut), Ankara: DİB yayınları, 2008, I, 25-33.
- Baltacı, Ali, "Din Görevlilerinin İş Doyumu, İş Stresi, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler: Çok Örneklemli Bir Çalışma", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22/3 (2018), 1509-1536.
- Başar, Serpil, "Hastanelerde Din Hizmet Modeli", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB yayınları 2009, II, 373-389.
- Cengil, Muammer, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İstihdam ve Bu Bağlamda Ders Programları Üzerine Bazı Öneriler", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, 243-275.
- Çakır, Mehmet Ali, "Mesleki Karar Envanterinin Geliştirilmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3/2 (2004), 1-14.
- Çapcıoğlu, Fatma-Açıkgöz, Öznur Kalkan, "Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri", *Bilimsel Araştırma Süreçleri*, (edt. Özcan Güngör), Ankara: Grafiker Yayınları, 2018, 203-220.
- Demirel, Özcan, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Pegem Akademi yayınları, 2015.
- Doğan, Recai, "Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Fakülteleri/Dini Yükseköğretim: Tarihsel Gelişimi, Problemleri ve Geleceği", *Türkiye'de Dinler Tarihinin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, (edt. Ahmet Hikmet Eroğlu), Ankara Berikan Yayınevi, ts., 231-250.
- Dönmez, İbrahim Kafi, "Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Yüksek Öğretim Programlarının Önemi ve İlahiyat Meslek Yüksek Okulları Hakkında Bir Değerlendirme", *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 1-5 Kasım 1993 içinde, Ankara: DİB Yayınları, 1995, II, 68-72.
- Ertürk, Selahattin, *Eğitimde "Program" Geliştirme*, Ankara: Meteksan matbaacılık, 1994.
- Ev, Halit, "Yükseköğretimde Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2015, 268-300.
- Furat, Ayşe Zişan, "Nitelikli Din Görevlisi Yetiştirmede İlahiyat Fakültelerinde Sürdürülen Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Yeterliliği", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 12/1 (2012), 83-110.
- Gözütok, Şakir, "İlahiyat Fakülteleri İçin Alternatif Program", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi yayınları, 2004, 559-565
- http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=12343 (erişim: 10.02.2019).
- <https://dinhizmetleri.diyane.gov.tr/sayfa/46/47/48/49/50/> (erişim: 10.02.2019)
- <https://ilahiyyat.marmara.edu.tr/ogrenci/ders-programlari-icerikleri/#hazirlik>; (erişim: 10.02.2019)
- (<http://ilahiyyat.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/72/files/ders-plani-bologna-2012-10102017.pdf>) (erişim: 10.01.2019).
- <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=109211006> (erişim: 06.05.2019)

- Karasu, Emine Avcı- İbret, Bilgin Ünal, "Öğretmenlik Uygulaması- II Dersine İlişkin Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24/5 (2016), 2519-2536.
- Kayadibi, Fahri, "İlahiyat Fakültelerinde Kalite ve Verimlilik", *Din Eğitiminde Kalite*, (edt. Fahri Kayadibi), İstanbul: DEM yayınları, 2014, 23-32.
- Kayıklık, Hasan, "Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum –Adana Örneği-", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* 3-4 Kasım 2007 içinde (edt. Mehmet Bulut), Ankara: DİB Yayınları, 2008, 34-46.
- Koç, Ahmet, "İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerin Sorunları ve Beklentileri", *MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25/2 (2003), 25-64.
- Koç, Ahmet, "İlahiyat Lisans" Programı ve Mezunlarının İstihdam Sorunları Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi yayınları, 2004, 277-283.
- Küçük, Raşit, "İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi Üzerine Bazı Düşünce ve Teklifler", *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB Yayınları, 2009, II, 899-904.
- Matthew B. Miles- A. Michael Huberman, *Nitel Veri Analizi*, (çev. Sadegül Akbaba Altun-Ali Ersoy), Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Mertkan, Şefika, *Karma Araştırma Tasarımı*, Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Okumuş, Ejder, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri (Dicle Üniversitesi Örneği)", *Değerler Eğitimi Dergisi* 5/13 (2007), 59-94.
- Öcal, Mustafa, "Arz-Talep Dengesi ve Mezunların İstihdamı Bakımından İlahiyat Fakülteleri", *Din Eğitiminde Kalite*, (edt. Fahri Kayadibi), İstanbul: DEM Yayınları, 2014, 83-123.
- Öcal, Mustafa, "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1986), 111-123.
- Özdemir, Saadettin, "Yüksek Din Eğitiminin Geleceği ve İstihdam Alanlarına Yönelik Program Önerileri", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1 (2013), 237-246.
- Özdemir, Saadettin, "Huzurevlerinde Din Eğitimi Hizmetlerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *IV. Din Şurası*, 12-16 Ekim 2009 içinde, Ankara: DİB yayınları 2009, II, 354-365.
- Özdemir, Saadettin, "İstihdam Alanlarına Göre İlahiyat Fakültelerini Yeniden Yapılandırılması: Din Hizmetleri Bölüm Önerisi", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, 537-558.
- Özdemir, Saadettin, "Din Hizmetleri Alanında Hizmet Kalitesinin Artmasında İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Program Çeşitliliğinin Rolü", *Yüksek Din Öğretimi*, (edt: Z. Şeyma Altın), İstanbul: Dem yayınları, 2018, 399-421.
- Öztürk, Veli, "İlahiyat Fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı Arasındaki İlişkilerin Tarihi Gelişimi Bağlamında Bazı Çözüm Önerileri", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2003 içinde, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi yayınları, 2004, 105-142.
- Özyürek, Ragıp-Atıcı, Meral Kılıç, "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi Kararlarında Kendilerine Yardım Eden Kaynakların Belirlenmesi", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği*, 17/2 (2002), 33-42.
- Sarıkaya, Türkan-Khorshid, Leyla, "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7/2 (2009), 393-423.

- Selçuk, Mualla, ““Dini Hitabet” Uygulamalarımız”, *İslami Araştırmalar*, 5/3 (1991), 165-174.
- Şahin, Adem, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/13 (2002), 143-157.
- Turan, İbrahim, “Türkiye’de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı Program İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, (2017), 59-77.
- Tosun, Cemal, “İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36/1 (1997), 179-221.
- Tosun, Cemal-Doğan, Recai “İlahiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması Problemi”, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu 16-17 Ekim 2003 içinde*, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi yayınları, 2004, 487-507.
- Usta, Mustafa, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2001.
- Veznadaroğlu R. Levent-A. Oytun Özgür, “Öğrenme Stilleri: Tanımlar, Modeller ve İşlevleri”, *İlköğretim Onlein*, 4/2 (2005), 1-16.
- Yeşilkayalı, Emel, “Sosyal Çalışma Uygulamalarında Manevi Değerlendirmenin Yeri ve Önemi: David R. Hodge’ın Çalışmaları Çerçevesinde Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi*, 11/36 (2018), 88-103.
- Yılmaz, Nazif, “Din Hizmetlerinde Kalite ve Verimlilik”, *Yaygın Din Eğitim Uygulamaları*, İstanbul: Yecder I. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğler, 22 Mayıs 2010 içinde, 2010, 71-86.
- Yiğit, Ahmet, “Öğrenci ve Öğretim Elemanlarının Görüşlerine Göre İlahiyat Lisans Programının Amaçlarının Değerlendirilmesi”, (yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).